ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
Ik oa'nkār sat̲ nām kart̲ā purakẖ nirbẖao nirvair akāl mūrat̲ ajūnī saibẖa'n gur parsāḏ.

ੴ ੴ

THE SIKH BULLETIN

www.sikhbulletin.com editor@sikhbulletin.com Volume 28 Number 3

Published by: Hardev Singh Shergill
18 North Nabby Road, Danbury, CT 06811, USA Tel: (916) 220-5713

In This Issue / ਤਤਕਰਾ

Editorial……………………………………………………………..1
Shabad Vichar **ਧਾਤੁ ਮਿਲੈ ਫੁਨਿ ਧਾਤੁ ਕਉ** Dhaat Milaiy Fun Dhaat Kao. *Karminder Singh, PhD.* …..3
Sikhi as Moral Philosophy: Beyond the Colonial Box of Religion. ***Gurtej Singh New Zealand***…………………………………6
From Individual Crime to Collective Prejudice: The Rise of Sikhmisia. *Dr. Devinder Pal Singh Canada* ………………………….8
The Quiet Erosion: Exploring the Perceived Decline of Sikhism. ***Inderjeet Singh Chawla*** ……10
Five Brilliant Lady Academics of Pakistani Punjab *Hardev Singh Virk Prof* …….. ……………………………14
Colonial Governance of Sikh Affairs in Singapore, 1850-1959. ***Rishpal Singh Sidhu*** …………………….18
Mahatma Gandhi And The Notion Of Misguided Patriotism. *Dr. Assa Singh Ghuman* ………………….23
Good Virtues Are Like Friends Who Have Our Back All the Time. ***Harmanpreet Singh Minhas*** 27
Healing the Polarized World, A Sikhi Perspective *Surjit Singh Minhas* …………………………………………31
ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਵੇਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ***ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡਾ***………………………………………34
ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਸਵਾਲ *ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਉਣਵਾਲਾ*………………………………44
ਦਸਮ ਦੁਆਰ. ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ ……..47
BOOK REVIEW. Ranjit Singh Kharag, Gems *O.f Sikhism* …………………………………………………………50
BOOK REVIEW: Hardev Singh Virk, *Meri Janambhumi (Pakistan) Dian Yatravan* ….53
Note to Contributors ……………………………………….57

www.sikhbulletin.com
www.sikhivicharforum.org

Editor in Chief: Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston), New Zealand.
Punjabi Editor: Gyani Jarnail Singh Arshi (Malaysia)
Editors: Moninder Singh (Canada), Harpreet Kaur (New Zealand)
Technical Lead: Amrinder Singh Sandhu (USA)

Editorial

The Sacrilege Surrounding The Anti-Sacrilege Act 2026

Somehow, just about every major issue in Punjab - be it social, cultural, health related or educational even – has a way of becoming politicized. The Jagat Jot Sri Guru Granth Sahib Satkar (Amendment) Act, 2026 commonly known as the Anti-Sacrilege Law that was passed by a majority of the members of the Punjab legislative Assembly (MLA) on April 13th this year is no exception. The circus-like situation that has presented itself in the months *after* its passing by the State is evidence that just about everyone involved have their individual, party or organizational (read: political) interests involved.

For a start, we learnt that a good number of the MLAs had not read the bill. It is clear therefore that the only political consideration of the ruling party MLAs was to record a numerical majority so that the bill presented by their party would be passed. The opposition MLAs have seemingly a lot to say *after* the bill was passed but remained lackadaisical during the debate. It is clear that their only political consideration was for the ruling party to pass the and then use its shortcomings as fodder to condemn their rival with the hope of winning over their supporters. The SGPC and their institutions – in particular the Akat Takhat (AT) – turned strong opponents of the bill, not so much on substantive parts of the law – but to display their ire of not being adequately consulted. They seemed to have forgotten that the bill was originally passed by the Badal-BJP government. There didn't seem to be any complaints of not being consulted then. The 2026 Act was simply an amendment aimed at increasing the penalties and broadening the scope of the crime.

In summoning 98 ruling party MLAs and 9 ministers, the SGPC and AT's political considerations as equally clear- both see it as a chance to restore their severely damaged credibility after the fiasco of summoning and handing out punishments to the Badal group last

year. Nothing substantive came out of that exercise that resulted in the Jathedars getting fired and the Sikhs of Punjab losing their confidence in these religious institutions as much as they did in the other institutions of Punjab.

The political considerations of the AT Jathedar Kuldeep Singh appear clear too. This was his chance to redeem his position and authority. His appointment was opposed by the Harnam Singh Dhumma group and his installation ceremony had to conducted in the cover of midnight darkness. The Dhumma group further prevented him from speaking at the ceremony that was held two days after his installation to commemorate the martyrs of June 1984. All past Jathedars had presided over and addressed the attendees of this ceremony. Jathedar Kuldeep Singh's credibility as a Jathedar was seriously eroded as a result. His repeated claim that the AT and SGPC was kept in the dark has been effectively debunked by Bhai Sukhdev Singh Wadala who was part of a group of activists that were engaged during the drafting of the law. (See appended video of Wadala).

Bhai Wadala Challenges Akal Takht Jathedar Over Sacrilege Law
https://www.youtube.com/watch?v=HrWx4W6YZoI

The one party that has observed silence is the Badal Akalis. Their political considerations are also clear. They want the people to forget, or at least not connect the dots of the 2026 Anti-Sacrilege Law to ten years ago when they were in power together with the BJP and when the desecration happened at Bargari. The Akali MPs sat silent at the AT meeting that saw the AAP MLAs and the minister in charge of the law get a dressing down from an animated Jathedar who acted as judge, jury and executioner. Why would the Akali MP's partake in a show whose shenanigans will benefit them in the long run? The SGPC and AT has always served the interests of the Akalis. So if the uproar over this 2026 law manages to bring down the AAP government of Bhagwant Maan, the Akalis will have yet another shot at power. It goes without saying that the people of Punjab – in particular the Sikhs – are the biggest losers when it comes to matters pertaining to sacrilege of their scriptures. Sikhs have been demanding justice and action ever since the 2015 Guru Granth Sahib desecration event at Bargari and related incidents took place. The police had fired on protesters at Behbal Kalan and Kotkapura. It's been one full decade and no one has been held accountable.

In the aftermath of Bargari, the Akali Dal-BJP government defended the actions of the Police; the Congress sought power promising justice and institutional reform; while the Aam Aadmi Party (AAP) similarly assured Punjabis that those responsible would finally be brought to justice.

One decade later, however, the political conversation shifted. Instead of convictions in the original cases, attention is becoming centered on the political considerations of just about every party and institution. The ruling AAP has pushed the Bargari incident on the backburner and is betting on a new law meant to strengthen punishment for sacrilege. There is more political mileage for doing so. And the AAP may, in the end, score with voters.

In all fairness, the new law does strengthen punishment. While the 2008 Anti-Sacrilege Law had provisions for a maximum sentence of 3 years, the 2026 law takes it up to life imprisonment. While the old law stipulated fines up to 5,000 Rupees, the new one takes it to 25 Lakhs. While the medium of desecration was only physical under the 2008 law, the 2006 law includes electronic, digital and AI generated sacrilege. And while the previous law allowed for bail in most case, the 2026 law specifies offenses that are non-bailable. But all this seems to have been lost in the chaos of every institution clamoring for its interests. That in itself is an act of sacrilege towards the people of Punjab.

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
Editor-in-Chief.

ਧਾਤੁ ਮਿਲੈ ਫੁਨਿ ਧਾਤੁ ਕਉ
Dhaat Milaiy Fun Dhaat Kao

Karminder Singh, PhD (Boston)
dhillon99@gmail.com

This *Shabd* is composed by Guru Nanak and recorded on page 18 of the Sri Guru Granth Sahib ji (SGGS). It is the sixth shabd of Sri Rag – the first rag of the SGGS.

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲੁ ੧ ॥ *Sri Rag Mehla 1*
Sri Rag First Mehl.

ਸਿਫਤੀ ਸਿਫਤਿ ਸਮਾਇ ॥ *Dhaat Milaiy Fun Dhaat Kao Siftee Sift Smaye.*

Dhaat – Lit. Metal, mineral, element. 2. Things made of metal. **Milaiy** – Lit. Are obtained from, merge out. **Fun** – Return. **Kao** – To. **Siftee(n)** – Lit. Owner of praises. Sp. Creator. **Sift** – Praise, virtues. **Smaye** – Absorbed, imbued, imbibed, permeate, pervade.

As All Things Made Of Metal Merge Out Of The Original Element, All Virtues Permeate From The Creator.

ਲਾਲੁ ਗੁਲਾਲੁ ਗਹਬਰਾ ਸਚਾ ਰੰਗੁ ਚੜਾਉ ॥ *Laal Gulal Gehbra Scha Rang Chrrao(n).*

Laal – Red color, redness, red hue. **Gulal** – Dust or powder. **Gehbra** - Deep. **Scha** - Pertaining to the Creator. **Rang** – Lit. 1. Color. 2. Love. **Chrrao(n)** – Lit. Dyed. Metap. Imbue.

As Is The Deep Hue That Is Within Red Powder, Such Is The Imbuing Of My Love For My Creator Within.

ਸਚੁ ਮਿਲੈ ਸੰਤੋਖੀਆ ਹਰਿ ਜਪਿ ਏਕੈ ਭਾਇ ॥ ੧ ॥ *Sach Mileiy Santokhia(n) Har Jup Eykaiy Bhaye.*

Sach - Origin Sanskrit *Satya*, in Perpetual Existence, the Creator; the Creator who is in permanent existence. **Mileiy** – Lit. Obtained, met. Sp. Internalized. **Santokhia(n)-** Contentment imbued. **Har** – Omnipresent Creator. **Jup** – Realize. **Eykaiy** – Of the one. **Bhaye** – Love. **Eykaiy Bhaye –** Love of the one and only**.** Sp. Singular love.

The Omnipresent Creator Is Realized By Being Internalized In Contentment, And Realized In Singular Love For Him.

ਭਾਈ ਰੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁ ॥ *Bhai Ray Sant Jnaa Kee Reynn.*

Bhai Ray – O Mind. **Sant Jnaa** – Seekers of the Creator within. **Kee** – Of. **Reynn** – Lit. Dust. Metap. Humbled.

O Mind, I Am Humbled By The Seekers Of The Creator Within.

ਸੰਤ ਸਭਾ ਗੁਰੁ ਪਾਈਐ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥੁ ਧੇਣੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ***Sant Sbha Gur Payeaiy Mukt Pdarath Dheynn. Rahao.***

Sant Sbha – All Seekers of the Creator within. **Gur** – Messages or counsel of the *Shabd* Guru. **Payeaiy** – Lit. Obtain. Sp. Realize. **Mukt Pdarath** – Lit. The object of salvation, emancipation. **Dheynn** – Lit. Milk producing cow. Metap. Free flowing, abundant.

All Such Seekers Realize The Messages of The *Shabd* Guru To Emancipate Themselves Abundantly From Vices.

ਊਚਉ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਣਾ ਊਪਰਿ ਮਹਲੁ ਮੁਰਾਰਿ ॥ ***Ucho Thaan Suhavnna Uupar Mehl Murar.***

Ucho – High, elevated. **Thaan** – Place. **Suhavnna** – Beautiful. **Uupar** – Lit. Higher, eminent. **Mehl** – Abode. **Murar** – Lord.

The Creator Lord's Place Is Elevated And Beautiful, His Abode Is Eminent;

ਸਚੁ ਕਰਣੀ ਦੇ ਪਾਈਐ ਦਰੁ ਘਰੁ ਮਹਲੁ ਪਿਆਰਿ ॥ ***Sach Karnne Day Paiyeaiy Dar Ghar Mehl Pyar*****.**

Sach - Origin Sanskrit *Satya*, in Perpetual Existence, the Creator; the Creator who is in permanent existence. **Karnne** –Deeds, acts. **Sach Karnne -** Creator-Realizing Deeds**.** **Day Paiyeaiy** - Lit. Performance, doing. **Dar** – Lit. Door. Sp. Conscience. G**har** – Lit. Home. Sp. Mind. **Mehl** – Body. **Pyar** – Love.

Such Elevation And Eminence Is Realized Within Through The Performance of Creator-Realizing Deeds By My Mind, Conscience, and Physical Body.

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨੁ ਸਮਝਾਈਐ ਆਤਮ ਰਾਮੁ ਬੀਚਾਰਿ ॥ ੨ ॥ ***Gurmukh Man Samjhayiay Aatam Ram Bichar*****.**

Gurmukh - With *sihari*. Lit. ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ *Guru day mukh vicho(n)* - from within the Guru's command; spirituality of *Shabd*. **Man** – Mind. **Samjhayiay** – Lit. Brings or creates understanding. **Aatam** – Conscience. **Ram** – Omnipotent Creator. **Bichar**- With *sihari*. Through discourse within, inner discourse.

The Spirituality Of The *Shabd* - Through Its Discourse Of The Omnipotent Creator - Creates Such Understanding Within My Mind And Conscience.

ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕਮਾਈਅਹਿ ਆਸ ਅੰਦੇਸਾ ਹੋਇ ॥ ***Tribidh Karm Kmayeah Aas Andesa Hoey.***

Tribidh Karm – Deeds pertaining to materialism. **Kmayeah** - Performing, doing, undertaking. **Aas** – Desire, craving, yearning. **Andesa** – Anxiety, fear. **Hoey** – Come to exist, resulting in.

I Have Been Undertaking Deeds Pertaining To Materialism, Resulting In A Longing For More Material And Anxiety.

ਕਿਉ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਛੁਟਸੀ ਸਹਜਿ ਮਿਲਿਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥
Kio(n) Gur Ben Trikuti Chutsi Sehej Miliya Sukh Hoey.

Kio(n) – How, why. **Gur** – Messages or counsel within the *Shabd* Guru. **Ben** – Sans. **Trikuti** – Lit. Three folds on the forehead. Metap. Deep anxiety. **Chutsi** – Free, liberate, emancipate. **Sehej** - 1. Calm, equipoise, tranquil. 2. Natural state. 3. State of submission. 4. Permanent (as opposed to cyclic and fluctuating), Enduring, Instinctive. Intuitive. **Miliya** – Lit. Obtained, meet. Sp. Realized, internalized, imbibed. **Sukh** – Spiritual bliss. **Hoey** – Happens, comes, becomes.

Sans My Guru's Counsel Within The *Shabd*, How Could I Liberate Myself From This Deep Anxiety and Become Imbibed In A Natural State Of Spiritual Bliss?

ਨਿਜ ਘਰਿ ਮਹਲੁ ਪਛਾਣੀਐ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਮਲੁ ਧੋਇ ॥ ੩ ॥ *Nijh Ghar Mehl Pchanneaiy Nadr Krey Mal Dhoey.*

Nijh Ghar – Lit. Personal home. Sp. My own mind. **Mehl** – Abode. **Pchanneaiy** – Lit. Recognize. **Nadr** – Grace. **Krey** - Lit. Done, performed. Sp. Obtained. **Mal** – Lit. Contamination. **Dhoey** – Lit. Wash, cleanse. Metap. Remove, eliminate.

How Could I Recognize My Own Mind As The Abode Of The Creator Within, Obtained His Grace And Eliminated The Contamination Of That Deep Anxiety?

ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਿਉ ਘਰ ਵਾਸੁ ॥ *Ben Gur Maiyl Na Utraiy Ben Har Kio(n) Ghar Vaas.*

Ben – Sans. **Gur** - Messages or counsel within the *Shabd* Guru**. Maiyl** - Lit. Contamination **Na** – Negative. **Utraiy** – Lit. Come off. Metap. Remove. **Har** – Omnipresent Creator. **Kio(n)** – How, why. **Ghar** – Lit. Abode. Sp. Mind. **Vaas** – Lit. Come to reside.

Sans My Guru's Counsel Within The *Shabd,* The Contamination Would Not Have Been Eliminated; Sans That Same Counsel How Could The Omnipresent Creator Come To Reside Within My Mind.

ਏਕੋ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੀਐ ਅਵਰ ਤਿਆਗੈ ਆਸ ॥ *Eyko Shabd Vichareiy Avar Tyageiy Aas.*

Eyko – Of the One**,** related to the One. ***Shabd* –** Message of the Guru. **Vichareiy** - Discourse, adopt. **Avar** – All else. **Tyageiy** – Lit. Renounce, give up. **Aas** – Desire, craving, yearning. expectation.

Adopt The Counsel Of The *Shabd* Guru Pertaining To The One Creator, O Mind; Eliminate All Other Expectations.

ਨਾਨਕ ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਈਐ ਹਉ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਸੁ ॥ ੪ ॥ 12 ॥ *Nanak Deykh Dekhayeaiy Hao(n) Sad Balharaiy Jaas.*

Deykh Dekhayeaiy– Lit. Cause to be seen. Sp. Cause to become realized. **Hao(n)** – I, me. **Sad** – Forever. **Balharaiy Jaas** – Am a sacrifice.

Nanak: I Am Forever A Sacrifice To The Counsel Of My *Shabd* Guru That Has Caused Me To Become Realized Of The Creator Within.

Sikhi as Moral Philosophy:
Beyond the Colonial Box of Religion.

Gurtej Singh
gurtej.singh@outlook.com

Shyam Ranganathan's recent work on moral philosophy and decolonialism gives us a vital language for something many Sikhs have long known but have not always managed to voice in academic or public settings. The Western world has often been comfortable receiving South Asian traditions as religions, cultures, spiritual paths, or devotional practices. It becomes far less comfortable when those same traditions ask to be taken seriously as philosophy. The moment a non-Western tradition begins to reason deeply about justice, authority, morality, and human freedom on its own terms, it disturbs a hidden hierarchy. That hierarchy quietly assumes that serious moral thought belongs mainly to the West.

This hierarchy did not appear by accident. It was shaped through colonial scholarship, missionary writing, university systems, and the modern habit of dividing the world into "Western philosophy" on one side and "Eastern religion" on the other. Under this arrangement, Plato, Aristotle, Kant, Mill, Hobbes, and Rawls are treated as thinkers who reason about ethics, politics, truth, law, and human nature. South Asian voices, however, are often received as expressions of faith, culture, devotion, mysticism, or inherited tradition. The same kind of question can be treated differently depending on who is asking it. When a Western thinker asks how human beings should live, it is called moral philosophy. When a South Asian tradition asks the same question in its own vocabulary, it is too often called religion.

This matters because classification is never innocent. Where a text is placed determines how it is read, who is allowed to interpret it, and what kind of authority it is given. If a tradition is placed only on the religion shelf, its moral arguments can be softened into belief, ritual, or community identity. Its critique of power can be reduced to spirituality. Its social challenge can be turned into devotional sentiment. This is precisely what happens to Sikhi. In universities and mainstream conversations, Guru Nanak Sahib and Guru Granth Sahib are usually placed in the category of religion or spirituality, while Western thinkers remain safely housed under philosophy. The result is that the intellectual and ethical force of Sikhi is often watered down before it is even heard.

Before going further, one safeguard is necessary. To read Guru Granth Sahib as offering moral philosophy is not to reduce Guru Granth Sahib to an academic text, nor to deny the reverence with which Sikhs approach the Guru. The point is exactly the opposite. If Guru Granth Sahib is Guru, then its guidance must also be heard as moral reasoning for life. Reverence should deepen our listening, not narrow it. The question is not whether Sikhs should show respect to Guru Granth Sahib. The question is whether our respect also allows the Guru's critique of ego, false authority, caste, hypocrisy, and empty ritual to disturb us.

I have spent a long time wrestling with this problem, especially because many modern Sikh places of worship are now dominated by ritual, repetition, and habit. Guru Granth Sahib speaks with extraordinary clarity about ego, false authority, moral blindness, and truthful living, yet much of our public practice often buries that philosophical force under ceremony. Reading Ranganathan's work, and listening to his discussion on moral philosophy and decolonialism, encouraged me to return to this question more formally: what changes when we stop treating Sikhi only as religion or spirituality, and also begin reading it as a profound moral philosophy?

This is not a rejection of devotion. It is a call to make devotion more complete. Bowing before Guru Granth Sahib is one form of respect. Listening to its moral challenge is another. A Sikh does not honor the Guru only through outward reverence, but also by allowing the Guru's wisdom to reshape thought, conduct, relationships, and responsibility in the world.

I had read some books on Sikh philosophy many years ago, but they did not fully satisfy me. Too often, they seemed to explain Sikhi through borrowed academic categories, or they described Sikh concepts without allowing Guru Granth Sahib's moral challenge to speak directly to our present condition.

I should also acknowledge the important work of Arvind-Pal Singh Mandair, whose writing on Sikh philosophy has helped reopen this field in a serious way. Mandair's contribution is academic and conceptual, especially in showing why Sikh thought must not be trapped inside inherited Western or Christian categories. My concern here is connected, but more public facing: if Sikhi has such a deep moral philosophy, why do so many of our public Sikh spaces still reduce it to ceremony, repetition, and managed reverence?

Moral philosophy, at its simplest, is a disciplined inquiry into how human beings ought to live. By that definition, Guru Granth Sahib offers a major work of moral philosophy. It does not offer a lazy rulebook, nor does it sell the dream of a passport to some distant heaven. It presents a profound critique of human life. It asks what corrupts the mind, what makes authority false, why social hierarchy is morally hollow, and why outward religious appearance means nothing if conduct remains unchanged.

When Sikhi is read from within as philosophy, its core concepts take on immense practical force. Haumai, often translated simply as pride or ego, is not merely a personal weakness. It is the root of domination. It is the inner disorder that makes one person seek power over another. It gives birth to hierarchy, arrogance, exploitation, and cruelty. In the same way, caste is not rejected merely as an old social custom. It is exposed as a moral lie, because it denies the deeper truth that human worth cannot be measured by birth, status, occupation, or inherited label.

Sikh philosophy also turns a critical eye towards religion itself. Outward forms, robes, recitations, pilgrimages, and repeated ceremonies are all exposed as empty when they become substitutes for ethical responsibility. Guru Granth Sahib does not reject the human need for music, gathering, memory, discipline, and shared tradition. Sikhi is a lived path. But it refuses to let form replace truth. Where religious performance becomes a way of avoiding moral transformation, Sikhi calls it out with remarkable directness.

Even authority is stripped of its inherited magic. A leader is not legitimate simply because they hold a title, sit on a throne, wear a robe, control an institution, or inherit a position. Guru Nanak Sahib makes this clear in the line: Only the one worthy of the throne should sit on the throne. This is not merely a spiritual saying. It is a moral principle about legitimacy. Authority must be earned through worthiness, not protected by costume, status, lineage, or power.

This is why Sikhi does not need to be translated into Western academic language before it can count as philosophy. It stands on its own ground. It offers a disciplined account of reality, ego, moral failure, social responsibility, truthful living, and liberation from falsehood. To read Guru Granth Sahib in this way does not reduce its holiness. It honors the scale of its guidance. Sikhi is not merely a system of belief or a collection of devotional practices. It is a living moral philosophy, challenging human beings to see clearly, act truthfully, and take responsibility for the world in which they live.

The problem is not that Sikhi lacks philosophy. The problem is that we have often been trained not to recognize it as philosophy. And perhaps, in our own institutions, we have also become too comfortable with forms of reverence that do not require enough moral discomfort. If Guru Granth Sahib is Guru, then we must not limit our relationship with the Guru to ceremonial honor. We must have the courage to let the Guru question us, unsettle us, and guide us towards a more truthful life.

From Individual Crime to Collective Prejudice: The Rise of Sikhmisia.

Dr. Devinder Pal Singh
Center for Sikh Thought and Learning, Mississauga, Ontario, Canada
Email: c4usikhism@gmail.com

This article examines the concept of Sikhmisia, defined as hatred, hostility, prejudice, or collective blame directed against Sikhs because of their religious identity, through the lens of the 2025 Henry Nowak murder in Southampton, UK. It analyses how an individual criminal act generated broader anti-Sikh prejudice, fueled by media narratives, misinformation, and communal stereotyping.

The term Sikhmisia has increasingly entered public discourse to describe hatred, hostility, prejudice, stereotyping, discrimination, or collective blame directed against Sikhs or Sikh institutions because of their Sikh identity. The suffix "-misia" comes from the Greek *misos* (hatred), as seen in terms such as *misogyny* (hatred of women) and *misandry* (hatred of men). Thus, Sikhmisia literally means hatred, hostility, or prejudice against Sikhs. Unlike "phobia," which literally means fear (though it is commonly used to denote prejudice), "misia" directly captures animosity or hatred. Sikhmisia does not refer to actions committed by Sikhs but rather to the prejudice experienced by Sikhs as a community.

The murder of Henry Nowak in Southampton, United Kingdom, in December 2025, and the subsequent public reaction, provide a significant case study for understanding how a criminal act committed by an individual can sometimes generate broader prejudice against an entire religious community. The case raises important questions about justice, media representation, collective responsibility, and the dangers of communal stereotyping.

Henry Nowak, an 18-year-old university student, was fatally stabbed by Vickrum Digwa, a 23-year-old man of Sikh background. Digwa was subsequently convicted of murder and sentenced to life imprisonment with a minimum term of 21 years. The case attracted widespread public attention not only because of the brutal nature of the crime but also because police officers initially treated Nowak as a suspect after Digwa falsely claimed that he had been racially attacked. Body-camera footage later revealed that officers handcuffed the dying victim before realizing the seriousness of his injuries, leading to intense public criticism of police conduct and demands for accountability (Blackburn, 2026).

While public outrage over the murder and the police response was understandable, a troubling development followed. The actions of one individual began to be associated with the wider Sikh community. Reports emerged of increased hostility toward Sikhs, including verbal abuse, physical intimidation, and online harassment directed at innocent members of the community who had no connection whatsoever to the crime. Sikh leaders reported a significant rise in anti-Sikh sentiment, with some elderly and vulnerable Sikhs expressing fears for their safety (Holland, 2026). This phenomenon illustrates a classic pattern of collective blame. In pluralistic societies, criminal responsibility is an individual matter. The actions of a murderer cannot logically or ethically be attributed to millions of people who share a religion, ethnicity, or cultural identity. Yet history repeatedly shows that isolated crimes often trigger broader prejudices against minority groups. Similar patterns have been observed following terrorist attacks, communal violence, and high-profile criminal cases involving members of minority communities. The Henry Nowak case demonstrates how quickly public anger can shift from legitimate criticism of an offender to generalized suspicion of an entire group.

A particularly contentious aspect of the case concerned the weapon used in the murder. Early reports frequently referred to it as a Sikh ceremonial blade or kirpan. However, Sikh organizations and commentators

argued that the actual weapon was not a traditional religious kirpan but a separate and larger knife. They maintained that inaccurate reporting created public confusion and unfairly implicated Sikh religious practices in a crime that was fundamentally unrelated to Sikh teachings. Several Sikh representatives emphasized that Sikhism explicitly condemns unlawful violence and that the misuse of any blade immediately removes any religious justification for carrying it (Freeman, 2026).

The role of media and social media deserves critical examination. Modern information ecosystems often reward emotionally charged narratives. As the case gained international attention, various political actors and commentators used it to advance broader arguments about immigration, multiculturalism, policing, and race relations. In many instances, nuanced discussion gave way to sensationalism. Misinformation circulated widely, leading to threats against police officers and increased hostility toward Sikhs. Even Henry Nowak's family publicly called for solutions that would prevent future violence without creating further hatred and division (Blackburn, 2026).

At the same time, concerns about Sikhmisia should not be used to suppress legitimate questions arising from the case. The public had every right to demand explanations regarding police decision-making, the handling of allegations of racism, and the circumstances that allowed the crime to occur. A mature democratic society must be capable of simultaneously condemning murder, scrutinizing institutional failures, and protecting innocent communities from prejudice (Singh, 2026a-b). These objectives are not contradictory.

The response of several Sikh organizations is noteworthy. Rather than dismissing public concerns, Sikh groups condemned the murder unequivocally, expressed sympathy for Henry Nowak's family, and called for a broader inquiry into the failures surrounding the case. Some Sikh representatives argued that misinformation had damaged community relations and stressed the importance of educating the public about Sikh beliefs and practices (Freeman, 2026).

From a broader sociological perspective, the Henry Nowak case highlights the fragility of multicultural harmony. When a crime becomes linked, fairly or unfairly, to religious identity, there is a risk that fear and anger will overshadow facts and reason. Sikhmisia, like all forms of religious prejudice, undermines social cohesion by replacing individual accountability with collective suspicion. Such attitudes not only harm innocent people but also distract attention from the actual causes of violence and institutional failure.

In conclusion, the Henry Nowak case should be remembered primarily as a tragic murder and a lesson in the importance of accountability, justice, and careful public discourse. The offender alone bears responsibility for his actions. Extending that responsibility to the wider Sikh community constitutes an unjust form of collective blame. The emergence of Sikhmisia in the aftermath of the case demonstrates how easily prejudice can flourish during periods of public anger. A balanced response requires condemning the crime, investigating institutional shortcomings, supporting the victim's family, and resisting attempts to stigmatize an entire religious community for the actions of one individual. Such an approach is essential for preserving both justice and social harmony in diverse democratic societies.

References

Blackburn, G. (2026, June 5). *US VP Vance slams UK's 'enraging' handling of student murder*. euronews. https://www.euronews.com/my-europe/2026/06/05/us-vice-president-jd-vance-slams-uks-enraging-handling-of-student-murder?utm_source=chatgpt.com

Freeman, R. (2026, June 8). *Inquiry needed into 'catastrophic failures' of Henry Nowak murder, say Sikh group*. The Independent. https://www.independent.co.uk/bulletin/news/henry-nowak-murder-sikh-federation-b2991608.html?utm_source=chatgpt.com

Holland, L. (2026, June 8). *'I've never experienced this level of resentment': Sikh community facing backlash after Henry Nowak murder*. skynews. https://news.sky.com/story/ive-never-experienced-this-level-of-resentment-sikh-community-facing-backlash-after-henry-nowak-murder-13551753?utm_source=chatgpt.com

Singh, D. P. (2026a, June 5). *When symbols become suspect*. D.P.'s Substack | Substack. https://c4usikhism.substack.com/p/when-symbols-become-suspect

Singh, D. P. (2026b, June 8). *When symbols become suspect - Sikhi, Visibility and Misrecognition*. SikhNet. https://www.sikhnet.com/news/when-symbols-become-suspect

The Quiet Erosion: Exploring the Perceived Decline of Sikhism

Inderjeet Singh Chawla
inderjeetchawla@gmail.com

Abstract. This essay will examine the multifactorial decline of Sikhism, arguing that not only is the community facing contraction that extends beyond demographic shrinkage into erosion of the Sikh visible identity, institutional authority and loved religiosity. Based on data obtained from India's Census and the National Family Health Survey, the essay establishes the empirical reality of the slowdown. By presenting the factual existence of demographic decline among the Sikhs through the evidence available of their low fertility levels among Sikhs, at 1.5, well below the replacement level, and the Sikh share in Punjab's population from over 63% to 57.7% by 2011. The analysis then moves beyond headcounts to explore the intergenerational attrition of external signs of Sikh identity, such as the turban and the uncut hair, under pressure of post-9/11 hate crimes, employment, discrimination and aspirational cosmopolitanism. This erosion of identity from the internal hollowing-out of spiritual practices and beliefs, with the essay estimating that less than ten per cent of Sikhs ever undertake Amrit Sanchar initiation, whereas the majority of Sikhs practice a kind of cultural religion. Of nominal affiliation and festival observances. Finally, caste-based hypocrisy within the Sikh religion, the persistence of Jat dominance and segregated gurdwaras despite the Sikh Guru's radical egalitarianism, as a structural driver of Dalit Sikhs' alienation from the Panth and leakage towards syncretic deras. Political trauma in particular, especially the wounds of Operation Blue Star and the anti-Sikh Pogroms, has been analyzed as an acute aggravator that shattered the very morale of the Sikh Community, that discredited the Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee and the Akali Dal leadership. On the other hand, globalization and digital modernity amplify the pressures of secularization, thereby rendering the Gurbani Punjabi language increasingly foreign and irrelevant to the new generation, who think in English and even Hinglish. The conclusion of the essay highlights countervailing trends of revival, such as diaspora youth camps, digital theology initiatives, and the eco-Sikhism movement. While framing the overall decline of Sikhi as a potential purification, a cleaning and stripping away of nominal and political Sikhism that challenges the community to recover the core radical spirit or face continued absorption into mainstream secularism.

Are you curious about the reasons behind the decline of Sikhism? This is a matter that lurks on the margins of discussion within Sikh communities, discussed in hushed tones during family gatherings in Sikh homes, argued about in gurdwaras across the diaspora, stretching from Southall to Surrey to Sacramento, and becoming more common in scholarly demographic research on the topic. On the surface, the question may appear sacrilegious to even consider, proud, and resilient faith with millions of adherents around the world who are proud and known for their martial valor, egalitarian community kitchens, and unwavering pursuit and unshakeable commitment to justice would choose to remain immune to existential anxieties. But lurking underneath the vibrant celebrations of Vaisakhi processions and the iconic silhouette of a turbaned man lies a bitter and uncomfortable reality: the Sikh community is experiencing not only a decline but a multi-dimensional reduction in headcounts. The decline is not merely numerical; it's an erosion of demographic vitality, an unravelling identity, a fragmentation of institutional authority and a quiet drift of the youth identity towards a secular or culturally diluted existence. To determine what is the cause of all of this, we must dig deeper into layers of fertility levels, caste politics, historical trauma, globalization, and the stubborn, inescapable and universal tide of modernity.

The most quantifiable signal of decline is written in birth records and census data, and that's the beginning. Sikhism in India, where over eighty per cent of the global Sikh population resides, has been experiencing a demographic slowdown so pronounced that it projects an eventual minority status even in its spiritual homeland of Punjab. The 2011 Census of India revealed that Sikhs made up 57.7 per cent of Punjab's population, a sharp fall from 59.9 per cent in 2001, and down from over 63 per cent in earlier decades. The once-robust Sikh growth rate in India collapsed to 8.4 per cent between 2001 and 2011, well below the national average and far lower than that of Hindus, Muslims and other communities. The proximate cause is a dramatic plunge in fertility. The National Family Health Survey (2019–21) recorded a Total Fertility Rate (TFR) of just 1.6 for Sikhs, below the replacement level of 2.1, compared to 1.94 for Hindus and 2.36 for Muslims. In Punjab's Sikh heartland, the TFR among Sikhs is an even lower 1.5, one of the lowest fertility regimes on the planet. The question remains, why are the numbers of children among Sikhs so low? The solutions reflect a worldwide story of success, prosperity and education within the community. The Green Revolution turned Punjabi Sikh peasants into prosperous farmers, and the newly acquired affluence that resulted in the increasing emphasis on formal education has led to an increase in the number of years spent in school, later marriages, and a conscious effort to limit family size among the peasantry. The economic disadvantages in a landscape of shrinking landholdings and urban aspirations made large families an economic liability. Similarly, Sikh fertility has likewise converged swiftly with the host-country norms in diaspora communities, often below the replacement rates. Even without conversion or apostasy, the sheer mathematics of low birth rates means that the proportion of Sikhs in the population will steadily keep shrinking across the board. According to demographers, in the 2026 census, Sikhs would be a minority even within Punjab. This crude reality has significant psychological and political ramifications for a community whose contemporary self-identity has been forged by striving for a sovereign or autonomous space. However, the demographic layer is not the only one. It is more subtle, and possibly more existentially threatening, that the erosion and the fading of Sikh external identity. The tenth Guru of the Sikhs, Gobind Singh, gave the faithful a unique and distinct unshorn form, which is symbolized by the Five Ks with kesh (uncut hair) and the turban. He forged a sovereign identity for the Khalsa, which could not be anonymously absorbed. For centuries, this very visible symbol of sainthood was the community's spiritual armor. But in today's society, the pressure to rid and shed these markers is immense, especially among the new generation of Sikhs. In Punjab, clean-shaven Sikh boys and men are becoming common sights, known as mona Sikhs. Barbers of Amritsar and Ludhiana openly admit there is a generational shifty and families no longer insist on their children maintaining uncut hair.

Once a crown of honor, the turban is frequently perceived by the young today as an impediment to cosmopolitan modernity, an obstacle to securing corporate employment, or even a risk factor in the wake of hate crimes and bullying, all of which have been sharply exacerbated in the post-9/11 West, where turbaned Sikh men and women were wrongly targeted as proxies for Islamic terrorists. This external pressure, outside influence and an internal aspiration to blend in has resulted in an identity a quiet erosion attrition: grandfather wears full turbans with flowing beards; his son trims his beard and wears a *patka*; while the grandson is completely clean shaven with a haircut reminiscent of Korean pop stars. The intergenerational degradation of the Sikh form renders the faith invisible, and invisibility is the precursor towards the absorption. An outward dilution is deeply connected to a hollowing out of inner religiosity. The proportion of Sikhs who have undertaken Amrit Sanchar (baptismal initiation into the Khalsa) who practice the full discipline is minuscule l, and is typically estimated to be below ten per cent of the total population. Large majorities feel a strong Sikh cultural identity, but they may not visit the Golden Temple once a year, attend a wedding at a gurdwara, celebrate Lohri or Vaisakhi, and they do not perform a meditative recitation of Gurbani, or live according to an ethical framework of the Gurus, and a conscious engagement with Sikh theology. Sociologists of religion refer to as cultural religion, the stage in which ethnic identity and festive traditions/rituals, after doctrinal commitment as evaporated. In the diaspora Sikh community, this phenomenon is accelerated by exogamy. When Sikhs marry non-Sikhs, a rate now exceeding fifty per cent in many diaspora communities, the offspring are brought up with diluted or dual traditions. Interfaith families can produce beautiful syncretic households, but the specific, disciplined transmission of the Sikh heritage and culture

can sometimes be less successful and naturally falters. Its faith, which lacks a professional clergy class and depends primarily family base oral and ritual means within the family structure, faces difficulties in reproducing itself in a multicultural and individualistic environment.

Compounding these pressures is an intractable, deep-seated internal contradiction that has haunted Sikhi since its very inception: caste. The Gurus had radically proclaimed the oneness of all humanity. The Gurus established the langar (community kitchen) where all cook and eat sitting side by side on the floor as equals, and explicitly denounced caste systems and hierarchy. However, caste, in particular the dominance of the agricultural caste (*Jats*) has remained a stubborn persistence within the Sikh society. Gurdwaras are frequently segregated by caste, with separate Ramgarhia, Ravidasia and Mazhabi Sikh gurdwaras spread throughout Punjab and the Sikh community across the rest of the world. This structural hypocrisy has estranged an appreciable fold of Sikhs. The Dalit Sikhs, who nearly constitute a third of Punjab's Sikh population, are increasingly rejecting orthodox institutions and setting up their own spiritual centers or even converting to other faiths like Christianity and Buddhism. The rise of Deras Sacha Sauda and numerous other syncretic deras (spiritual sects) in Punjab and Haryana, which now attract millions of followers, many of them nominally Sikh followers, represents a massive leakage. These deras, often led by charismatic godmen, provide a simplified, ritual-less spirituality, direct service delivery and a casteless social space that is not provided by the mainstream gurdwara apparatus. When a Mazhabi Sikh or the landless labourers feels more dignified and feels a sense of belonging in the dera than in the gurdwara constructed by the Jat landlords of the village, then boundaries of the faith become porous and a slow but steady hemorrhaging occurs.

If caste alienation is a chronic ailment, political trauma has been its acute aggravator. The modern Sikh psyche is marked by the scars of 1984, Operation Blue Star, which desecrated the holiest shrine, the Golden Temple, in an assault to flush out militants, and the subsequent genocidal anti-Sikh riots in Delhi and across India following the assassination of Prime Minister Indira Gandhi. The state's failure to deliver justice, the systematic demonization of Sikh youth in the years of the Punjab insurgency, and the heavy-handed counter-insurgency that saw tens of thousands killed and a generation traumatized, ripped a deep wound between the Sikh community and the Indian nation-state. The Indian state's ruthless response to the separatist movement with violent suppression effectively curtailed militancy. It severely damaged and deeply shattered the political morale of the community. Many Sikhs retreated into a defensive shell, and their pride turned into cynicism. The institutions that were meant to provide moral and spiritual leadership to the entire Sikh community, the Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee (SGPC) and Shiromani Akali Dal, succumbed to electoral opportunism, factionalism and corruption. Instead of being beacons of Sikh ethical governance (*Miri Piri*), they devolved into instruments of power that barred gurdwara resources for political influence and their own vested interests. As a result of a vacuum in religious leadership, the laity was left without direction, and this further exacerbated the tendency to move out of the institutional Sikhism. If the custodians of the religion are looked on as politicians in a religious grab, the sacred loses its draw.

This disillusion is exasperated by globalization and the twenty-first century techno-cultural revolution. Like all young people today, young Sikhs live in a digital world, a scientific rational world, and a world of expressive individualism, none of which is hospitable to traditional religious submission. Poetic medieval Punjabi in Gurbani, which is written in Gurmukhi, sounds foreign to a generation who think in English or Hinglish, swipes through Instagram, and only wants instant spiritual satisfaction. The gurdwara, with its lengthy kirtan, sermons that are delivered in formal Punjabi, and the ritual formalities, which can be alien and unengaging to the unmoored adolescent. Unless families and communities actively translate the philosophical depth of Sikhism, its radical monism, its ecological consciousness, its commitment to gender equality, its deep poetic mysticism, into the idiom of modern existential questions, the faith will continue to appear as an ethnic relic rather than a vibrant path of spiritual transformation as the Sikh Gurus had envisioned. The secularization which results is not the hostile rejection but the gradual and gentle, indifferent fading away, a process that claims the members of the community, without a dramatic break. The young Sikh woman may still write Sikh on the census form, but will

have no practical relationship or functional connection with the Guru Granth Sahib. She is just a statistic in the numbers game, but she is lost to the living tradition.

In this landscape of challenge, one could draw a picture of terminal decline. In reality, it's more complex and textured. The question "Have you ever wondered why Sikhism is decreasing?" is a question that implies alarm, and there are some amazing instances of rejuvenation as well as pockets of remarkable renaissance. Sikh millennials and Gen Z are reclaiming their heritage on digital platforms around the world: Sikh history on Instagram, Amrit Sanchar discussions on social media, Basics of Sikhi on YouTube that teach theology in English, virtual gatka (martial art) classes and more. Today the turban is no longer a symbol of hatred but human rights and resilience, and Sikh Coalition and other diaspora-led advocacy groups have helped to educate courts and publics around the world. Thousands of children come to the United States and Canada to live a summer in Sikh camps, where they are taught to be proud and hyphenated, to love hip-hop and kirtan. The youth movement for a 'Green' gurdwara and ecological farming on Gurbani principles is making a comeback in Punjab, where the young generation is embracing a newfound bond between religion and urgent planetary issues. This revival, though, is still a minority counter-current against the larger stream of decline. At its deepest fault line, the question of decline in the numbers is a mirror held up to the Sikh community. The unreliable crisis is of transmission, an unrelenting crisis of the biological transmission of a demographically sustainable community, the cultural transmission of the visible Sikh identity, the spiritual transmission of a way of living practice, and the institutional transmission of trustworthy leadership. The figures are undeniable and inexorable: with low fertility rates, the number of Sikhs is dwindling, which simply equates to fewer Sikhs. No amount of community pride or the glorious lineage will reverse without an active commitment and consciously changing cultural shifts in family values, that very families are willing to take

The erosion of identity can only be mitigated if the community as a whole and collectively articulates with a rationale for the need of the turban and uncut hair, more than just customary, but spiritually essential. To develop communities with an ecosystem where a turbaned child feels valued and cherished, rather than burdened. The caste sickness demands a thoroughgoing structural reformation, A complete structural reform, a collective repentance, a return to the radical egalitarianism of the Gurus, forced integration of gurdwara management and obliterating the last vestiges of hierarchy in the langar hall and beyond. The political and institutional rot demands a new breed and generation of Sikh leaders, who are servants and not masters, who embody the *sant-sipahi* (saint-solider), and not just the symbolization, while wearing its symbols, while chasing power. The engagement with modernity should not be a defensive assertion of the Punjabi folkways, but a bold and confident translation of the Sikh mystical core in the language of universal spiritual longing – thus rendering gurdwaras into spaces where a seeker, no matter his or her background, can encounter the formless Divine celebrated in the Guru Granth Sahib.

So, have you ever asked yourself why Sikhism is declining? Maybe the real story and deeper truth is that what appears is actually a purification, a purging and stripping of the nominal, the cultural, the politically instrumental, and a getting back to the radical kernel of the faith. It is precisely the spiritual fire that allowed Sikhi as a community to renew in each crucible that is the reason for its survival despite execution of its Gurus, the genocidal persecutions, the colonial manipulation and the partition violence. Today's crucible is not the sword but a thousand silent choices that need to be made in front of the mirror by the community. Be it in the wedding halls, in the voting booths and above all in the stillness of a heart which must decide whether to wake up for Amritvela prayer. The decline is undeniably real, but so is the agency's responsibility to arrest the downfall. The Gurus did not guarantee or promise a numerical superiority or dominance, but a sovereign consciousness to resist empires and inspire individual transformation. Whether the Sikhs will hinge on whether the community chooses to become a diamond again in being compressed by those same pressures and forces that are quietly causing its erosion.. That is not a question from demographers. The question remains open, and it demands an answer that does not come from the demographers, but from every person who calls them their guide.

Five Brilliant Lady Academics of Pakistani Punjab

Hardev Singh Virk
Professor of Eminence (Hon.), SGGS World University, Fatehgarh Sahib (Punjab), India
E-mail: *hardevsingh.virk@gmail.com*

My list of five Brilliant Lady Academics of Pakistani Punjab includes:
Asma Qadri; Khola Cheema; Purva Masaud; Nadhra Shahbaz Khan, and Jabeen Kahut. They come from different backgrounds but one thing is common: all of them work on different subjects related to Sikh Theology, Literature, History, History of Art & Architecture, and Culture. There is a revival of interest in Sikh Heritage and History of Maharaja Ranjit Singh's Khalsa Raj (1799-1839) in Pakistan.

1. ASMA QADRI: She took voluntary retirement as Professor of Punjabi and Cultural Studies, Oriental College, University of the Punjab, Lahore, Pakistan to settle abroad. The reason being simple: she felt handicapped to fulfil the demand of Sikh Sangat in different continents to deliver her sermons and seminars on Guru Nanak Bani and Baba Sheikh Farid. I was introduced to Asma by Gurinder Singh Mann, who was holding the Sikh Chair at UC Santa Barbara, and Asma was a Post-doctoral Research Fellow in 2013.

I watched her presentation made in a gurdwara at Long Island, NY state, USA. She was superb in her presentation explaining the intrinsic philosophy of Gurbani recorded by the Sikh Gurus in holy Sikh scripture, Sri Guru Granth Sahib (SGGS). I introduced Asma to a Global Gurmat Group run by Doctor Jaswant Singh Sachdeva of Phoenix, Arizona, USA. She made a comparative study of Guru Nanak and Baba Sheikh Farid and impressed the Sangat by her sweet melodious voice and logic. Asma is a popular speaker and mostly sought after in gurdwaras of USA, Canada, UK, and Australia.

Asma gives credit to Najm Hosain Syed, who is a Punjabi poet, critic, playwright and intellectual with more than 120 books to his credit. He started a weekly sangat in 1973 to read and discuss, along with singing, Punjabi classical poetry at 49 Jail Road, Lahore. In weekly Sangat, discussion was held on poetry of Baba Farid, Bhagt Kabir, Guru Granth Sahib, Shah Hosain, Bhai Gurdas, Bulleh Shah, and many others. Asma was a regular participant in weekly Sangat and master-minded the poetry of Sikh Gurus in SGGS.

Asma has authored 25 books on Classical Punjabi Poetry and Gurbani topics. List of some popular books are as follows:
1. *Jimmi Puche Asmaan* 2024 (Canada: Singh Sabha International)
2. *Ao Raat Jagao 2024* (Lahore: Department of Press and Publication, University of the Punjab)
3. *Punjabi Classici Shairi Da Sinf Vairva* 2023 (Lahore: Suchait Kitab Ghar)
4. *Nām Dī Loe* 2021 (Lahore: Department of Press and Publication, University of the Punjab)
5. *Nanak Pandheṅ Ajoke Pair* (Gurmukhi edition) 2021
Asma has organized and presented papers in many international conferences (India, USA, UK, Canada).

2. KHOLA CHEEMA: Dr. Khola Iftikhar Cheema is Assistant Professor and Head of Department of Pakistan Studies, The Islamia University of Bahawalpur, Bahawalnagar Campus. Along with her husband, Professor Tohid Chatha,

Professor of History, Govt. College University, Faisalabad, she organises "Lyallpur Sulaikh Mela" to promote Punjabi language and composite culture of Punjab. In addition to her contribution to Research on Maharaja Ranjit Singh, Khola has published papers on Punjabi language and culture. A list of her important research papers is as follows:

- *'Modernising Governance: Insights from Maharaja Ranjeet Singh's Administration',* in Pakistan Perspectives (Vol.30 No.2: 2025).
- *'Identity Politics and Decolonising the Construct of 'South Asia',* in Progressive Research Journal of Arts & Humanities, Hyderabad. (PRJAH - Vol. 7, Issue: 1, Feb 2025).
- *'Understanding Gender in "Sikhism"'* in "Journal of the Research Society of Pakistan", Y category (JRSP, Vol. 59, No 1, Jan-March 2022).
- '*Survival of Fittest: From Khalsa Identity to Military Establishment of Maharaja Ranjeet Singh*', in "Journal of Pakistan Vision", (2018) Y category Journal of Pakistan Study Centre, PU, Lahore.
- *'Maharaja Ranjit Singh, Court & Culture of Lahore Darbar'* in "Journal of the Research Society of Pakistan", Y category (JRSP, Vol. 58, No. 2, April-June 2021).
- *'Reorientation of Peasant Politics in Colonial Punjab & Formation of Kirti Kissan Party (KKP)'* in "Journal of the Research Society of Pakistan", Y category (JRSP, Vol. 58, No 4. Oct-Dec 2021).
- '*Making of 'Kaur' in 20th Century Colonial Punjab*', International Publication, in "Emergence" (2018) Journal of the University of Southampton, UK. (International)

Khola Cheema is engaged in translation of articles from "Kirti" magazine of "Kirti Kissan Party", which was the first International Punjabi language magazine (1926-42). She is creating literature in Shahmukhi about revolutionary peasant movements of Punjab during British Raj. Gadar Party movement and its literature have also attracted her attention. Her extra-curricular activities need to be mentioned briefly.

Khola Cheema is President & Founder, Lyallpur Young Historians Club-LYHC: Lyallpur Young Historians Club-LYHC is working to make a digital archive of the history of Punjab in Punjabi language and create awareness of Punjabi in Pakistan, India and Diaspora. LYHC is dedicated to institutionalizing the people's history of Punjab through documenting, preserving and sharing scholarly contributions. Lyallpur Young Historians Club-LYHC has become the most active platform globally in Punjab Studies. It enabled scholars and independent researchers to present in Punjabi. LYHC is bringing knowledge of Punjab Studies and Punjabi Literature into widespread public consciousness through creative and scholarly impression including but not limited to literature, Art, and academic research.

Khola Cheema has delivered invited lectures in public forums and Universities of UK, USA, and Canada. A list of her selected presentations is as follows:

2026: '*Public History of Punjabi Language Movement'* in the Association for Asian Studies (AAS) 85th Annual Conference in Vancouver, Canada. (12-15 March, 2026)

2026: Hosted a Panel '*Public History in South Asia'* with Dr. Anne Murphy in the Association for Asian Studies (AAS) Annual Conference in Vancouver, BC Canada. (12-15 March, 2026)

2025: '*Politics of Religion and Gender Marginalization: Enabling the Voices of Sikh women in Pakistan' at* 9th Sikh Studies Conference at the University of California, Riverside.

2023: *'Diversity & Uniqueness of Punjab Culture'* Seminar organized by IUB BWN Campus Character Building Society, Directorate of Students Affairs

2022: *'Wand Diyan Kahaniyan (Partition Stories of Punjab 1947)'*, Panel Discussion in Faisalabad Literary Festival FLF 2022.

2019: *'A Changing Punjab: From Kartarpur Corridor to Division of South Punjab',* Panel Discussion in Think Fest, Information Technology University, Lahore.

2019: *'The Sikh Heritage Byond Borders',* a Panel Discussion, Forman Christian College Lahore.

2019: *'The Partition of Punjab and its Fallout: Kitte Mil Ve Mahi (Where the Twain Shall Meet)'*, Panel Discussion in Second Annual Conference on Punjab's History and Culture, LUMS, Lahore.

2016: '*Gender & Construction of Sikh Identities in Colonial Punjab'*. BSU Life Writing Group. Bath Spa University, UK.

2016: *'Maharaja Ranjeet Singh's Court, Culture and Religion: A Road-map for Punjab Studies*', Punjab Research Group Conference, Wolfson College, Oxford. (Conference Paper)

2016: '*Future of Sikhism "Maharaja Ranjeet Singh: Rethinking Religio-Cultural Representation & Encounters in 19th Century Punjab"*. Sikh Missionary Society, Southall, London. (Invited paper)

3. PURVA MASAUD: Purva Masaud is the founder of *Jeevay Sanjha Punjab*, a project she launched as a YouTube channel in April 2020 while completing her graduation. Born in Pakpattan, the historic city of Baba Farid, she has dedicated her career to reconnecting the Punjabi diaspora and bridging the divides between East and West Punjab. Her work focuses on archiving the memories of the 1947 partition generation, documenting oral histories, and highlighting the slowly vanishing Sikh heritage in Pakistan. Under her leadership, the organization has grown into a vital collective that transforms personal memories and ancestral narratives into a permanent, living archive for Punjabis worldwide. It can be accessed at www.JeevaySanjhaPunjab.com.

A significant portion of Masaud's research has been fuelled by her deep inspiration from the life of Maharani Jind Kaur. To tell the Maharani's story with authentic detail, Masaud followed her footsteps across Pakistan, the United Kingdom, and Nepal, where she conducted extensive on-the-ground research. Her work on Maharani Jind Kaur is now being compiled to publish soon.

Beyond historical documentation, she actively works to dismantle the linguistic barriers created by the partition by teaching Gurmukhi to those in West Punjab and Shahmukhi to those in East Punjab. To support this mission, she has published dedicated Qaidas for both scripts. Prof. Tarunjit Singh Butalia (USA) is an important member of Jeevay Sanjha Punjab and a lead author who has compiled a history of lost Gurdwaras in Lahore district and archived videos for future generations of the Sikhs. There are other volunteers from both Punjabs helping Purva Masaud in her mission.

4. NADHRA SHAHBAZ KHAN: Dr Nadhra Shahbaz Khan, Associate Professor of art and architectural history

at LUMS (Lahore, Pakistan), specializes in the visual and material culture of the Punjab during the Mughal, Sikh, and colonial periods (16th–early 20th century). Her publications in international peer reviewed journals, conference papers and other research activities, especially her book titled *Maharaja Ranjit Singh's Samādhi in Lahore: A Summation of Sikh Architectural and Decorative Practices* and a website (https://www.sikhvirsa.org.pk/home/) that features Sikh artefacts in the Lahore Fort's Sikh Gallery, have successfully brought Sikh art and architecture at the forefront of Pakistan's heritage discussions and conservation activities. This website has received the Times Higher Education Award Asia 2022 for Excellence and

Innovation in the Arts. Her association with the Aga Khan Cultural Service–Pakistan for their Lahore Fort project as Consultant Historian has continued since 2016 and as Curator of the Lahore Fort's Shah Burj Museum 2023–2025. She is the recipient of the LUMS Excellence in Research Award 2019, and the prestigious Palmes Académiques, bestowed by the French Ministry of National Education and Youth in February 2025. Dr. Khan has curated a number of exhibitions at LUMS of which the latest featured her research on Sikh material culture, titled *Maharaja Ranjit Singh's Toshakhana: The Material Splendor of 19th Century Punjab* in 2025–2026.

Nadhra Khan has held several fellowships at reputed international institutions such as her Visiting Professorship at PSIA (Paris School of International Affairs), Sciences Po, Paris, France (2023); the Lakshmi Mittal South Asia Institute, Harvard (2021–2024); the Institute for Advanced Study in Asian Cultures & Theologies, the Chinese University of Hong Kong (2023); Oxford University (Barakat Trust 2014–2015); INHA Paris (2015); Princeton University (Fulbright 2014–2015), and SOAS, London (Charles Wallace 2010–2011). Titles of her four recent articles are: "Architecture in Pakistan," in *Brill's Encyclopaedia of Sikhism* vol. II (forthcoming); "Sikh-Period Architectural Ornament in Punjab: A Synthesis of Tradition & Innovation," in *Sikh Research Journal*, 8 (1) 2023; "Men, Monuments & Memoirs: Reclaiming Sites of the Indian Independence Movement in Lahore," in *The 1947 Partition of British India: Looking Back, Informing the Future* (Sage Publications, 2022), and "Persian-Punjabi/Urdu Identities of Traditional Geometrical Patterns Lost During the Colonial Rule of the Punjab (1849–1947)," in *Manazir Journal*, (3) 2021.

I have published two articles on Nadhra Khan's research related to Sikh architecture and Maharaja Ranjit Singh in SikhNet. Gurharpal Singh of SOAS, London has paid high tributes to Nadhra in his review of her celebrated book on Sikh Art: "*The Samadhi of Maharaja Ranjit Singh in Lahore: A Summation of Sikh Architectural and Decorative Practices* (2018)". According to Gurharpal, Nadhra has been instrumental in correcting the narrative set by Thomas Henry Thornton, Secretary to British Punjab Government (1864-1876), who called Sikh Art as a melange of Hindu and Mughal Art. She is the first author who brings out the originality of Sikh art by her research based on artefacts of Sikh Rule, its *havelis* and other monuments.

5. JABEEN KAHUT: Jabeen Kousar Kahut lives in district Hasan

Abdal, Punjab. She is registered for her Ph.D. in department of education in Northern university, Nowshera, Pakistan. She has been working as Principal in public sector educational institutions and is a validated lead trainer for six leadership development programs in public sector schools under the umbrella of British Council. Jabeen is a teacher by profession and a poetess by passion and choice. She loves to write poems in both English and Urdu languages. A poem dedicated to my visit to Pakistan is given here as a specimen sample of her English Poetry.

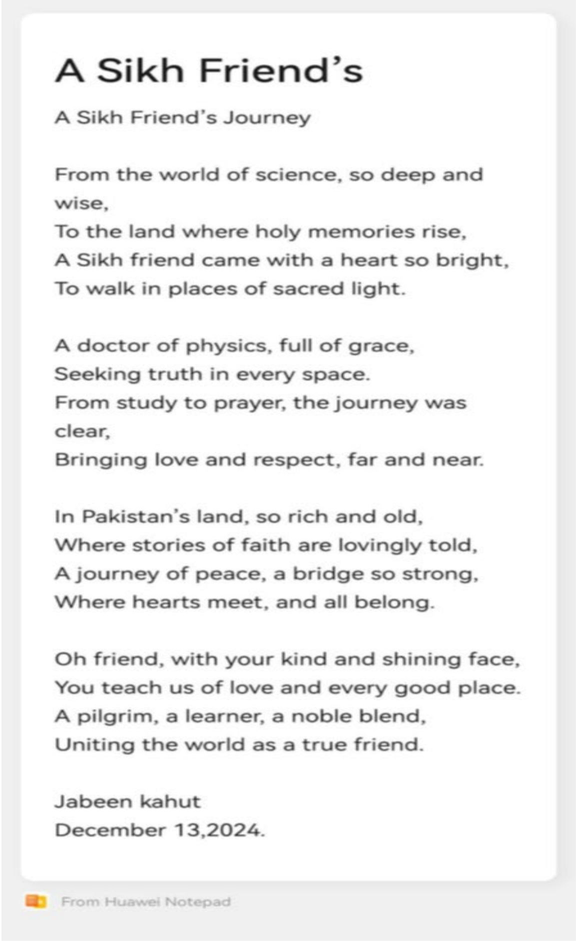

A Sikh Friend's

A Sikh Friend's Journey

From the world of science, so deep and wise,
To the land where holy memories rise,
A Sikh friend came with a heart so bright,
To walk in places of sacred light.

A doctor of physics, full of grace,
Seeking truth in every space.
From study to prayer, the journey was clear,
Bringing love and respect, far and near.

In Pakistan's land, so rich and old,
Where stories of faith are lovingly told,
A journey of peace, a bridge so strong,
Where hearts meet, and all belong.

Oh friend, with your kind and shining face,
You teach us of love and every good place.
A pilgrim, a learner, a noble blend,
Uniting the world as a true friend.

Jabeen kahut
December 13,2024.

From Huawei Notepad

Colonial Governance of Sikh Affairs in Singapore, 1850-1959

Rishpal Singh Sidhu
rishpal.sidhu@gmail.com

The mid-1850's marked the first documented Sikh community's presence in Singapore with the arrival of Bhai Maharaj Singh (and his minder Khurruck Singh) as a political prisoner of the British after the second Anglo-Sikh War. The colonial authorities in what was then the Straits Settlements (established in 1826 under the British East India Company, the colony originally consisted of three major settlements: Penang, Singapore, and Malacca) evinced the need for disciplined policemen in Singapore and the Punjab was seen as an ideal recruitment pool after the Indian Rebellion (1857 Sepoy Mutiny) uprising against British East India Company rule, when the Sikhs fought on the side of the British rather than taking part against them. The recruitment of Sikh policemen in Singapore in the 1870s and the formal establishment of the Sikh Police Contingent in 1881 marked the first significant Sikh presence in Singapore. The British authorities considered the Sikh policemen both as a strategic security presence in Singapore while also acknowledging that they required administrative control and supervision. The early years marked the emergence of the first Sikh gurdwaras and community associations, and religious practices becoming increasingly intertwined with police lines, and the establishment of the first Sikh Advisory Board in 1915. The colonial governance of Sikh affairs in Singapore gradually evolved from ad-hoc oversight of a small state recruited migrant group into a more formal system of bureaucratic control and regulation of the Sikh community. The ensuing years saw the establishment of more gurdwaras and colonial departments becoming intertwined in managing religious practices, community disputes, and questions of representation. Sikh numbers grew from a population of less than 200 in the 1870s to 8,000 to 10,000 by 1959, and this long arc of governance produced a distinctive institutional landscape in which Sikh religious life was shaped not only by internal leadership but also by the bureaucratic logics of a colonial state concerned with order, loyalty, and communal stability.

Early Sikh history in Singapore. Following his death on 5 July 1856, Bhai Maharaj Singh was buried rather than cremated. His tomb was first located in the Singapore General Hospital grounds where it became a place of prayer by devotees and was later moved in 1966 to the front of the Silat Road Sikh Gurdwara, where it stands today.

The first batch of Sikh policemen, military personnel, and watchmen are believed to have arrived in Singapore in the 1879-1881 period under British recruitment and the Sikh Police Contingent was formally established two years later in 1881. The Cantonment Road Police Barracks was the first housing location for the Sikh policemen. The Sepoy Lines Police Station & Barracks area (Pearl's Hill/Outram vicinity) also housed some Sikhs. Religious life was organised inside barracks as police and regimental prayer rooms. The Sikh Police Contingent Gurdwara was the first Sikh gurdwara until 1912. By the 1930s, the Sikh Contingent had moved into purpose built Upper and Lower Barracks on Pearl's Hill (completed 1934).

Authority was colonial, not community based, and given the numbers, there was no real or perceived immediate need for representative bodies. The little leadership that existed within the Sikh community was largely informal, rotating, and often dependent on senior policemen. By the 1900-1910 period, the Sikh population was estimated at around 250-300, including a small trickle of watchmen, milk sellers and granthis. The Sikh Police Contingent Gurdwara was the first Sikh gurdwara until 1912. The small but growing civilian Sikh population began pushing for a central place of worship. In 1912, a group of Sikhs, assisted by Sindhi merchant Wassiamull purchased a bungalow at 175 Queen Street and converted it into a gurdwara. It became known as the Wadda

Gurdwara ("Big Temple"), the main Sikh institution in Singapore. A temple committee was formed amidst factional tensions between the Mahja, Malwa, and Doaba groups.

The 1915 Singapore Mutiny. The 1915 Singapore Mutiny marked an important turning point in the colonial state's understanding of Indian communities and was the foundational moment from which modern governance of Sikh institutions in Singapore emerged. The 5th Light Infantry stationed in Singapore in 1915 had a strength of about 850 men none of whom were Sikhs and were considered temporary military personnel and not part of the local population. The regiment was an entirely Muslim unit, composed mainly of Ranghars (Muslims of Rajput origin) and Pathans, with no Sikh companies or platoons. The mutiny was a revolt by about 800 Muslim sepoys who turned their weapons on their British officers and civilians on 15 February 1915, driven by a mix of religious anxiety, anti-colonial sentiment, and poor regimental leadership. One of the important trigger factors was rumours of deployment against the Ottoman Empire, leading many sepoys to believe that they were being sent to fight fellow Muslims in Turkey, which created deep religious unease. Sikh policemen and military personnel played an important and stabilising role during the mutiny and were quickly mobilised to defend key installations in the colony.

In its aftermath, the mutiny exposed the colonial government's lack of knowledge of Indian religious and social life. The state had little if any systematic knowledge of granthis, gurdwara committees, or the circulation of religious teachers from the Punjab. Consequently, the Governor and Colonial Secretary demanded intelligence on "Indian religious teachers" and "Northern Indian congregations," categories that were broad enough to include Sikhs even though they had not been implicated in the mutiny. It did however transform the State's relationship with Sikh institutions. In essence, the mutiny by default, became the justification for the first wave of oversight of Sikh activities. The CP (Colonial Papers archives) files from 1915-1916 clearly underlined the importance of regulatory mechanisms over Indian religious institutions, resulting in the first wave of Sikh oversight.

Establishment of the first Sikh Advisory Board (SAB). The first Sikh Advisory Board in Singapore was established in 1915 as part of the colonial government's restructuring of Sikh oversight. This date is confirmed by historical accounts showing that the British colonial government created the Board shortly after the February 1915 Singapore Mutiny, as a formal liaison mechanism to advise on Sikh religious, cultural, and welfare matters. Its functions also included dispute mediation, advising on customs, and representing Sikh interests. Comprising 10 confirmed members, all nominated by the Governor of the Straits Settlements, the very first chairman of the Sikh Advisory Board in Singapore was an Englishman — specifically the Chief Police Officer, who chaired the Board when it was first created by the British colonial government. However, his name is not stated in the official documentation. Only two names listed below are explicitly recorded and documented in authoritative accessible historical sources; the remaining eight members are not listed in any publicly available documents.

- Sergeant Major Gurmukh Singh - He was the highest-ranking Sikh policeman in Singapore at that time.
- Jawala Singh Dhothar - Secretary. He was a clerk with the Singapore Harbour Board.

All proceedings were conducted in Malay. Some interesting snippets. (Source: Malaya Tribune, 27 November 1915, p.10).

His Excellency, the Governor has been pleased to appoint the following gentlemen to form an Advisory Board (Panchayat) for the settlement of Singapore on all matters affecting the Sikh religion and customs. (Source: The Straits Times, 2 March 1918, p.26))

- Sergeant-Major Gurmukh Singh, Sikh Contingent, Straits Settlements Police Force, Chairman.
- Jawala Singh, Clerk, Singapore Harbour Board (his grandson, now retired educationist Dilbagh Singh currently serves as an Advisor to the Central Sikh Gurdwara Board in Singapore).

- Dalip Singh, Student, Medical School, Secretary.

The Government Gazette contains the following list of members of the various Advisory Boards. Sikh Advisory Board, Singapore.

- Bhagat Singh, Chairman, Tanjong Katong
- Sowdager Singh, Secretary, Student, Medical School
- Rallia Singh, Cattle dealer
- Veer Singh, Collector, Ellenborough Market
- Sundar Singh of Karmowali, North Bridge Road
- Sarwan Singh, Watchman
- Narain Singh, Fort Canning
- Jawala Singh, Clerk, Singapore Harbour Board
- Essur Singh of Harchowal, Watchman.

Government seizure of the Queen Street Gurdwara in 1917. Owing to severe factional disputes among the Majha, Malwa, and Doaba groups, the colonial government took control of the gurdwara on 12 June 1917, and administration was handed to the Muslim and Hindu Endowments Board (MHEB). This resulted in a decline in the gurdwara's services and was strongly opposed by the Sikh community. By the 1930s, the Sikh community was deeply dissatisfied that their main gurdwara was being administered by the Muslim and Hindu Endowments Board. 'General' Sham Singh Rumi was a leading Sikh community figure who led a public protest movement and spearheaded a successful prolonged campaign to restore Sikh control over the Queen Street Gurdwara (Wadda Gurdwara) in Singapore, culminating in the government enacting the Queen Street Gurdwara Ordinance on 24 October 1940, marking the end of more than two decades of external control. This created the Queen Street Gurdwara Board of Trustees formally appointed on 1 November 1940 with equal representation from the Majha, Malwa, and Doaba factions. Sham Singh Rumi unified a divided Sikh community at a critical moment. He was not a military leader in the colonial sense and the honorific "General" appears to have been used within the community, reflecting his stature and influence. His efforts laid the foundation for the modern governance structure of the Central Sikh Temple (formerly Queen Street Gurdwara).

Emergence of regional gurdwaras. Between 1900 and 1940, Singapore's Sikh community was still structured around regional identities from Punjab, and this was also common across Malaya and Burma. The reasons for these included migration chains and cultural differences. Sikhs migrated in village clusters with Doaba Sikhs sponsoring Doabas, Malwa Sikhs sponsoring Malwa Sikhs, and Majha Sikhs sponsoring Majhas. Malwa, Doaba, and Majha groups had distinct dialects, customs, and factional loyalties. These gurdwaras were built by early Sikh police contingents and the first civilian Sikh migrants, and control of these gurdwara committees often fell along regional lines. Police gurdwaras were Majha dominated whilst civilian gurdwaras were more mixed.

- Pearl's Hill Police Gurdwara — 1881. First Sikh temple in Singapore, created inside the police compound for the Sikh Police Contingent. Majha regional origins.
- Tanjong Pagar Dock Police Gurdwara —Built late 1880s for Sikh policemen at the docks; demolished in 1912. Majha regional origins.
- Queen Street Civilian Gurdwara (Wadda Gurdwara/Central Sikh Temple) — 1912. Civilian Sikhs purchased a bungalow at 175 Queen Street and converted it into the main gurdwara for non-police Sikhs. Mixed, Doaba leaning.
- Gurdwara Sahib Sri Guru Singh Sabha — 1918. One of the oldest registered Sikh societies, established by immigrant Sikhs. Mixed, mainstream, non biradari gurdwara.

- PKDD (Pardesi Khalsa Dharmak Dewan) — 1921. Doaba
- Gurdwara Sahib Silat Road — 1924. Built on land acquired in 1922; first purpose built Sikh style gurdwara with domes and arches. Mixed, mainstream, non biradari gurdwara.
- Naval Police Sikh Temple (Sembawang Naval Base) — 1925. Early Sikh temple serving naval police personnel, and later part of the lineage leading to Gurdwara Sahib Yishun.
- Khalsa Dharmak Sabha Gurdwara – 1927, Malwa leaning.

Note: The Sri Guru Nanak Sat Sang Sabha (Katong Gurdwara) was established much later in 1953 and early diwans were held in private homes and rented bungalows.

Founding of the Singapore Khalsa Association. The Singapore Khalsa Association (SKA) was founded on 8 May 1931 by a group of 7 Sikh schoolboys including Choor Singh, Wazir Singh Wasan, Bhag Singh, Chanan Singh, Sohan Singh, Jasmer Singh, and Mahan Singh from Raffles Institution, with support from several adults, to create a dedicated sports and cultural organisation for the Sikh community. The gurdwaras served mainly religious and social functions and there was no existing Sikh sports or cultural association at the time and the Sikhs wanted organised sports such as football, hockey, cricket, badminton, and kabaddi. The SKA obtained its first playing field at Whampoa under a Temporary Occupation Licence. The Association reorganised after the Second World War and later moved to Prinsep Street in 1952, before selling that property in 1958.

The disappearance of caste leanings in Singapore gurdwaras. Over time, mixed congregational life, shared institutions, and post 1947 demographic changes erased the earlier Majha/Malwa/Doaba separations in Singapore gurdwaras because the community was small, migrant based, institutionally unified early, and shaped by British administrative structures that did not recognise caste divisions. The disappearance of caste leanings in Singapore gurdwaras is a well-documented historical pattern. Early caste linked tendencies existed because migrants arrived in in distinct regional waves, but these divisions faded as the community institutionalised, urbanised, and mixed socially.

Postwar Reconstitution of the Sikh Advisory Board (SAB). While the Japanese occupation of Singapore from 1942 to 1945 disrupted formal oversight of gurdwaras management, the late 1940s showed renewed attention to Sikh religious teachers, the vetting of granthis, and the management of gurdwara disputes. The Sikh population had grown significantly in numbers and Sikh leaders themselves began to push for a formal mechanism to liaise with government, partly to protect community autonomy and partly to stabilise internal government. This led to the reconstitution of the Sikh Advisory Board in 1948 to better reflect the Sikh community's internal structure, with Sikh leadership and representation from the major gurdwaras. The reconstituted Board did not really replace the colonial government's surveillance regime. Rather, it absorbed it, transforming oversight into co-governance with Sikh leadership. Its core function was to advise the Minister/Government on matters concerning Sikh religion, Sikh customs, and the general welfare of the Sikh community. The reconstitution of the Sikh Advisory Board in 1948 represented a turning point as it was the first time the SAB was community led. It represented Sikh interests in policy discussions and ensured community cohesion by coordinating among the five major gurdwaras. This represented a shift from the prewar model (1915–1942), where the Board was dominated by police officials and functioned more as a colonial supervisory body.

Representation shifted to gurdwara based nomination, giving the Sikh community autonomy. Proceedings switched to Punjabi, reflecting cultural ownership. This also set the foundation for later achievements (e.g., Punjabi education, Sikh Studies, welfare institutions). The SAB did not control gurdwaras. Rather, it coordinated community representation. Each gurdwara also had its own pre-existing legally constituted Board of Trustees

which functioned separately, mainly handling property, finances, and administration of gurdwara assets. The SAB and Board of Trustees were parallel institutions

The first meeting of the newly reconstituted Sikh Advisory Board was held at the Singapore Council Chambers. The Colonial Secretary, Mr. P. A. B. McKerron expressed the hope that the Board would assist and advise the Government on matters affecting the Sikh community. Mr. McKerron said he had high respect for Sikh customs and their way of life. He recalled his stay in Ferozepore during World War 1 when he served in a Sikh regiment. He hoped the Sikhs in this country would continue to observe their customs and habits and remain the useful law-abiding citizens they had always been. The Board now had 12 members, 9 nominated by the 5 gurdwaras and 3 nominated by the Government.

Master Sunder Singh Wasan was elected as Chairman and Sardar Choor Singh, was elected as Secretary (the same late retired Supreme Court Justice Choor Singh who passed away in 2009 at the age of 98). Board members included Gulzar Singh, Sardar Sardara Singh, Sardar Jhanda Singh, Sardar Amar Singh, Sardar Sadhoo Singh, Sardar Tara Singh, Sardar Hardit Singh, Sardar Kartar Singh, and Sardar Balbir Singh. The five gurdwaras included the Khalsa Dharmak Sabha, Khalsa Jiwan Sudhar Sabha, Pardesi Khalsa Dharmak Dewan, Sri Guru Nanak Sat Sangh Sabha, and Sri Guru Singh Sabha. (Source: Straits Times, 19 July 1949, p.7).

Sardar Choor Singh was later appointed as Chairman of the SAB in 1952, and during his term of office, he sent a message of condolence to The Secretary of State for the Colonies, Mr Oliver Lyttleton, on behalf of the Sikh community in Singapore expressing their deep sorrow on the death of the King George VI. Sardar Choor Singh's early appointments in the Singapore Legal Service from 1948 to 1957 occurred at a time when the colonial state was tightening administrative oversight of ethnic and religious institutions including Sikh gurdwaras, and he provided invaluable advice to the Sikh community on these matters.

It would be remiss to not also mention the contributions of the late Wazir Singh Wasan, another prominent Sikh community leader and well-known educator, best known as the eldest son of Sunder Singh Wasan, who himself was one of the most influential Sikh pioneers in Singapore and also served as the first Chairman of the reconstituted Sikh Advisory Board in 1948. Wazir Singh Wasan also served as a member on the Sikh Advisory Board and was part of the founding team of the Singapore Khalsa Association (SKA) in 1931, serving as its Secretary, working alongside his father. This tradition of yeoman service to the Sikh community has continued with Wazir Singh Wasan's son, Surjit Singh Wasan, who has served two extended terms as Chairman of the SAB over the 2006–2020 period. Surjit Singh Wasan also currently serves as a member of the Presidential Council on Minority Rights as well as on the Presidential Council of Religious Harmony.

1959 and Beyond. The granting of internal self-government by Britain to Singapore on 3 June 1959 marked an important shift from colonial oversight to increasingly localised governance structures. The SAB's governance structure remained intact, and it continued its existence as the recognised institutional voice of the Sikh community, now interfacing instead with local government departments and Ministries.

However, the growing Sikh population in Singapore made fragmented governance of its two major public gurdwaras (Queen Street Gurdwara and Silat Road Gurdwara with its two separate Boards of Trustees) unsustainable. Their merger as one body was conceptually rooted during this period, and this together with the government's acquisition of the Queen Street temple land for redevelopment precipitated the establishment of the Central Sikh Gurdwara Board by an Act of Parliament passed in 1981.

To this day, the SAB's role remains undiminished as a non-corporate advisory and consultative board operating under administrative rules. While it has no property, no finances, and no executive power, its views are nevertheless taken seriously by the Government on matters pertaining to Sikh religion, customs, and welfare. It continues to actively represent the Sikh community on policy matters, provides a channel for consultation, not management, and coordinates community views across gurdwaras in Singapore.

Mahatma Gandhi
And The Notion Of Misguided Patriotism.

Dr. Assa Singh Ghuman Nadella(Kapurthala)[1]
Retired Principal, GBTC National College, Dakha, Ludhiana.
asgnadalaghuman@gmail.com

Abstract: Mahatma Gandhi called Guru Gobind Singh "a misguided patriot" along with Geraldo, Napolean, Lenin, Kamal Pasha, Shiva Ji, Partap etc.in his weekly magazine 'Young India' in March 1925. There were strong protestations against these statements by the Sikhs. Though Gandhi tried to clarify the things in October, 1925 of the same magazine, yet the undercurrents continued. Sirdar Kapur Singh claims he met him in the last week of March, 1942 and convinced him not only that he had hurt the feelings of the Sikhs, but that he has shown his ignorance as well. Dialogue between the two continued for two-three days. After that in two issues of 'Harijan' and 'Swadesh', Mahatma Gandhi clarified his stand. The perusal of speeches and his articles of later years show that though his tone mellowed down yet his prejudice continued.

More than a century has passed since Mahatma Gandhi, infatuated by the concept of non-violence and being the absolutist votary of it, called Guru Gobind Singh "a misguided patriot." His outpourings were published in his own magazine 'Young India' in April 1925 under the title "My Friend, the Revolutionary". The Sikh masses were bound to get disgruntled with Mahatma Gandhi at this statement wherein he was comparing and grouping Guru Gobind Singh with Washington, Garibaldi, Lenin, Kamal Pasha, De Valero, Shiva Ji, Rana Partap etc. who were basically political leaders, warriors or ambitious statesmen. For Sikhs, Guru Gobind Singh was/is what Lord Krishana was for Mahatma Gandhi: "*a perfect incarnation, spotless in every sense of the word… the inspirer of the lives of millions of human beings…the Lord of the Universe, the creator, preserver and destroyer of us all. He may destroy because He creates.*"[2]

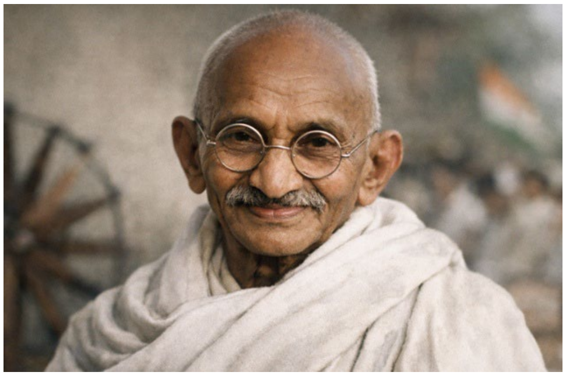

The issue was so emotional that Mahatma Gandhi, perhaps, could never have gauged its intensity. The sacrifices Guru Gobind made for the cause of community, had carved such a permanent and deep niche in the psyche of the Khalsa that they can't tolerate any such comment against the Guru.

This essay discusses four of Mahatma Gandhi's articles which directly concern the "misguided patriot" issue. Additionally, Gandhi has strong sentiments against the Sikhs' carrying *kirpan* all the time and had conception that Sikhs are just Hindus.

The close perusal of these articles substantiates the fact that the issue continued to simmer for seventeen years. In 1942, the Sikh representative and spokesman, Sardar Mangal Singh[3] apprised Mahatma Gandhi of the

---

[1] Retired as Principal from GTB National College, Dakha (Ludhiana) in 2013. Served previously as Lecturer in English in Guru Nanak Khalsa College, Sultanpur Lodhi(Kapurthala).
[2] "My Friend, the Revolutionary". *Complete Works of Mahatma Gandhi;* The Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting (India), Govt. of India. Vol XXVI., p.491.
[3] Mangal Singh (1892-1987) represented the Sikhs on the Moti Lal Nehru Committee (1928) . For ten years Mangal Singh remained a member of Central Assembly.

strong current of protest among Sikhs for calling Guru Gobind Singh "a misguided patriot", though he had already clarified his stand earlier also in October issue of 'Young India', in 1925. Mangal Singh had also added that Gandhi's devotion for Lord Krishana was incomprehensible who, too, had followed the violent path in Mahabharata. In response to that Gandhi clarified: *"The careful reader should note that I have made no positive assertion. All that I have said is that believing every statement made about heroes mentioned including Guru Govind Singh to be true, had I lived as their contemporary I would have called* ***every one of them a misguided patriot.*** *But in the very next sentence, I have hastened to add that I must not judge them and that I disbelieve history as far as the details of the acts of the heroes are concerned… My belief about the Sikh gurus is that they were all Hindus and that Guru Govind Singh was one of the greatest defenders of Hinduism. I believe, too, that he drew the sword in its defense. But I cannot judge his actions, nor can I use him as my model, so far as his resort to sword is concerned… I do not regard Sikhism as a religion distinct from Hinduism. I regard it as part of Hinduism and the reformation in the same sense that Vaishnavism is… At the same time, I do not quarrel with the Sikhs for considering, if they wish, Sikhism as totally distinct from Hinduism. And when during my first visit to the Punjab, a few Sikh friends told me that my reference to Sikhism as part of Hinduism displeased them, I ceased to refer to it as such"*[4].

Mahatma Gandhi continues to make his stand clear about his devotion to Lord Krishana: "*Now about Krishana. Whilst I have dealt with the gurus as historical personages about whose existence we have trustworthy records, I have no knowledge that the Krishana of the Mahabharata ever lived. My Krishana has nothing to do with any historical person… I believe in Krishana of my imagination as a perfect incarnation, spotless in every sense of the word, the inspirer of the Gita and the inspirer of the lives of millions of human beings"*[5].

The analysis of this rejoinder clearly indicates that Mahatma Gandhi has labelled Guru Govind Singh a "misguided patriot" along with other political "revolutionaries" but he is not ready to own it. He rambles hither and thither. His stance on the issue of parallel reverence for Krishna who persuaded Arjana to take up cudgels against the opposite forces is surprising. He adopts a philosophical and mystical attitude when learned Sikhs establish the parallelism between the message given to Arjana by Krishana in Bhagvad Gita: "*svadharmamapi chaveksya na vikampitum arhasi Dharmyad dhi yuddhac chereyo'nyat ksatriysya na vidyate* (Considering your specific duty as a Kshatriya, you should not waver. Indeed, for a warrior, there is no better engagement than fighting for righteousness(Dharma)[6] and the message given by Guru Gobind Singh to Aurangzeb in Zafarnama: *Chu kar az hameh heelte dar guzasht. Halal ast burden ba shamsheer dast"*(When all other means are exhausted, it is righteous to take up the sword[7].)

However, it is interesting to note that when Rabindranath Tagore wrote a denigrating epistle about Guru Gobind Singh ("The Rise and Fall of Sikh Power"[8]) in Bangla which was published in English by JN Sarkar in "Modern Review"[9] in1911, there were quick responses and rejoinders by Sikh thinkers such as Bhagat Lakshaman Singh[10] and Prof. Puran Singh[11], there are no such rebuttals documented in case of Mahatma Gandhi. No doubt, there are oral claims by Sikh Preacher Sant Singh Maskeen, that Principal Ganga Singh (the first Principal of Shaheed

---

[4] "Sikhism"; Complete Works of Mahatma Gandhi. Vol. 28, p.263.

[5] Ibid.

[6] Bhagvad Geeta or The Song Divine. Gita Press, Gorakhpur. Chapter 2, Verse 31, p. 39.

[7]. Guru Gobind Singh Ji's *Zafarnama* (Translated in Punjabi and English) by Naranjan Noor. Publishing Bureau, Punjabi University, Patiala.

[8] It was originally written as Preface to the book "Sikh Guru O Sikh Jati" authored by Sarat Kumar Roy.

[9] Jadu Nath Sarkar translated it in English and got it published in 'Modern Review', April 1911, pp. 334-338.

[10] Bhagat Lakashman Singh (1863-1940) wrote the book as a rejoinder, *The Sikhs and His New Critics* which was published in 1918 from Lahore.

[11] Prof. Puran Singh wrote "The Sikh and his New Critics: Our View Point" was published in 'Modern Review'.

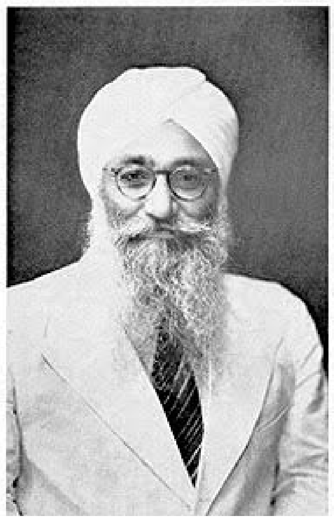

Principal Ganga Singh

Sikh Missionary College, Amritsar) went to Mahatma's Ashram to counter him on this issue of "misguided patriot", but there is no documented record of such a meeting. Sirdar Kapoor Singh (then ICS) claims that he visited Wardha Ashram in late days of March, 1942 along with his wife and stayed over there for two-three days. As recorded in his book *Saachi Saakhi*"[12], Gandhi knew him personally since 1932 and so he gave him a good hospitality and offered him a good listening. "Misguided Patriot" and other two issues were discussed threadbare: "*I complained that he had referred to Guru Gobind Singh as a "misguided patriot" in his newspaper 'Young India'. I said he had not only disrespected the Guru but proved his ignorance besides hurting the sentiments of the Sikhs. I said that he and other non-Sikhs know very little about the Sikh faith because the holy book Granth Sahib is written in Gurmukhi and so far, it has not been translated in a modern philosophical manner"*[13].

Sardar Kapoor Singh ICS

As Sirdar Singh Kapoor was Moral Sciences Tripos from Cambridge University, he had wider and deeper knowledge of Eastern and Western religions. He defied the conviction of Mahatma Gandhi that Sikhism is a part of Hinduism: "*Sikhism is not a branch of the Bhakti movement of Medieval India, but is independent and complete religion, and it is as different from Brahminic Hinduism. Guru Gobind Singh was not at all a patriot, because worship of land is prohibited in Sikhism. "Gradhap preet bhasam san hoi".*[14] *Only the worship of the formless is acceptable. Therefore, the question of his being misguided patriot does not arise*.[15]

Kapoor Singh writes that he convinced Bapu that Sikhism believes in universal brotherhood, not in petty nationalism. When Mahatma Gandhi questioned the separate identity of Sikhs, Sirdar reasoned that Sikhs are the "purest form concept of Hinduism" and they think themselves eternal and universal but the Hindus who deny Sikhism are misguided Hindus. When Gandhi demanded the justification for resorting to *kirpan*, Sirdar put him a counter question: "Do you understand the profound meanings of Geeta differently? Sikhism accepts spiritual non-violence but just non-violent acts, humility taking oppression lying down……is not the essence of non-violence."[16]

According to Sirdar, Gandhi was lost in thoughts for some time and then he asked the author to write all this about Sikhism in a book and give him to read. "Then he sent for Mahadev Desai and dictated a short note which was later published in Young India in which Gandhi Ji affirmed that it was never his intention to be disrespectful towards Guru Gobind Singh"[17].

Mahatma Gandhi does not mention anywhere about this meeting between the two or about his discussion with Sirdar Kapur Singh on the "misguided patriot" issue, yet in '*Harijan*' of 5-7-1942('For the Sikh

---

[12] Sirdar Kapur Singh: *The True Story: The State of the Sikhs before and After Partition: Sachi Sakhi*".
Lahore book Shop, Ludhiana.
[13] Sachi Sakhi, p.145.
[14] "A donkey loves the worthless". *Guru Granth Sahib*, Sukhmani, Ashatpadi 5, Pauri 4, p.267.
[15] Sachi Sakhi, p.146.
[16] Sachi Sakhi, p.148.
[17] Ibid, 150.

Friends')[18] and in the consequent issue of 12-7-1942 ('Guru Govind Singh)[19]', this burning issue is revisited by Mahatma Gandhi. In the article "For the Sikh Friends" Bapu refers to "a learned Sikh friend", who might be Sirdar Kapoor Singh. In the first article, issues are raised by Sardar Mangal Singh: Calling Guru Gobind Singh a "misguided patriot" and Mahatma's stand "against the bearing of *kirpan* by the Sikhs". Gandhi's statement in response to these grumblings is as follows: " *I have the highest regard for Guru Govind Singh. A learned Sikh friend tells me that Guru Govind Singh never departed from the teachings of the preceding Gurus on non-violence. But such proof may have an academic value. The common belief as I have understood it among the Sikhs is that Guru Govind Singh accepted resort to the sword in well-defined circumstances as quite valid. But that as it may, there never was the slightest disrespect on my part for the great Guru or the Sikh panth."*[20]

On the issue of Sikhs carrying *Kirpan* all the time, he makes his stand quite clear as it were the times when Sikhs were demanding it to be written in the constitution as their religious right: *"As to kirpans, I am afraid I must say that I do not like the wearing of kirpan or the like by human-beings as part of their religion. But my likes or dislikes can produce no effect on the Sikh practice. If by the question is meant whether I should vote for legislation prohibiting the wearing of kirpans by the Sikhs, I can unhesitatingly say "no" for the simple reason that I do not believe in making people non-violent by legislation."* [21]

In the 12-7-1942 issue of *Harijan*, things are made clearer by reprinting the original article "My Friend the Revolutionary", which according to Gandhi was found after diligent search by Mahadev Desai.[22] After quoting profusely from the original article, he asserts: "*It must be clear even to him who runs that I never applied the word "misguided patriot" to the great Guru and that I have not written a word in disrespect or of which I have any reason to be ashamed or to repent, I abide by every word I have said in that article, I hope that now that the source of the mischief has been traced, it will abate entirely and the Sikhs will count me, though a humble Hindu, as a fellow devotee of the panth".*[23]

To conclude, we can safely observe that Mahatma Gandhi certainly called Guru Gobind Singh a "misguided patriot." Though he continued giving rounded justifications and clarifications to justify himself or to prove otherwise, he never disowned it and he never took his words back. He continued harping on the issue of Sikh sword even in his morning prayers in 1947. He never compromised on the issue of Sikhs carrying their Guru's sword all the time and calling it the "sacred sword". Guru Gobind Singh was enigma for him. Dr. Ganda Singh has rightly observed, in a different context, though, that the "warrior-saint Guru Gobind Singh is one of the most understood great men of the world[24]. To comprehend the Sikh ethos of *miri-piri*, *sant-sipahi*, *bhakti-shakti* and *deg-teg*, one must be "in", to delve deep and to span wider into the peculiar and unique aspects of Sikh theology, religiosity, spirituality, temporality and history. And that too, without being prejudiced.

---

[18] Complete Works of Mahatma Gandhi, Vol.76, pp. 247-249. (*Harijan*:5-7-1942

[19] Ibid, vol.76, 268-271; *Harijan*: 12-7-1942.

[20] Ibid, p.248.

[21] Ibid, p. 249.

[22] Mahadev Desai was Mahatma Gandhi's personal secretary for 25 years. He maintained a detailed diary from 1917 to 1942.

[23] Complete works, p.271.

[24] "Last Days of Guru Gobind Singh", pdf, Sikh Book Club.

Good Virtues Are Like Friends Who Have Our Back All the Time

Harmanpreet Singh Minhas
hpsminhas@outlook.com

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੬ ੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ ਘੋਟਿਮ ਕਾਲੜੀ ਮਸੁ ॥ ਧੋਤਿਆ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ ਧੋਵਾ ਤਿਸੁ ॥੧॥ ਸਜਣ ਸੇਈ ਨਾਲਿ ਮੈ ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਚਲੰਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥ ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਖੜੇ ਦਿਸੰਨਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਪਾਸਹੁ ਚਿਤਵੀਆਹਾ ॥ ਢਠੀਆ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹ੍ਹੀ ਵਿਚਹੁ ਸਖਣੀਆਹਾ ॥੨॥ ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ ਤੀਰਥ ਮੰਝਿ ਵਸੰਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥ ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥੩॥ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰੀਰੁ ਮੈ ਮੈਜਨ ਦੇਖਿ ਭੁਲੰਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥ ਸੇ ਫਲ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹ੍ਹੀ ਤੇ ਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਹੰਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥੪॥ ਅੰਧੁਲੈ ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ ਡੂਗਰ ਵਾਟ ਬਹੁਤੁ ॥ ਅਖੀ ਲੋੜੀ ਨਾ ਲਹਾ ਹਉ ਚੜਿ ਲੰਘਾ ਕਿਤੁ ॥੫॥ ਚਾਕਰੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਿਤੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂੰ ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ ॥੬॥੧॥੩॥ {ਪੰਨਾ 729}.

aujal kaihaa chilakanaa ghoTim kaalaRee mas || dhotiaa jooTh na utarai je sau dhovaa tis ||1|| sajan seiee naal mai chaladhiaa naal chala(n)ni(h) || jithai lekhaa ma(n)geeaai tithai khaRe dhisa(n)n ||1|| Rahao ||koThe ma(n)ddap maaReeaa paasahu chitaveeaahaa || ddaTheeaa ka(n)m na aavan(h)ee vichahu sakhaneeaahaa ||2|| bagaa bage kapaRe teerath ma(n)jh vasa(n)ni(h) || ghuT ghuT jeeaa khaavane bage naa kaheeani(h) ||3|| si(n)mal rukh sareer mai maijan dhekh bhula(n)ni(h) || se fal ka(n)m na aavan(h)ee te gun mai tan ha(n)ni(h) ||4|| a(n)dhulai bhaar uThaiaa ddoogar vaaT bahut || akhee loRee naa lahaa hau chaR la(n)ghaa kit ||5|| chaakareeaa cha(n)giaaieeaa avar siaanap kit || naanak naam samaal too(n) badhaa chhuTeh jit ||6||1||3||

"Virtues" are the inner qualities, dispositions, and character-shaping tendencies that empower a human being to live in alignment with their highest potential. They guide us toward the ideals we consciously choose to uphold. Virtues shape how we think, act, and relate to the world.

Virtues are not inherited; they are cultivated through learning, reflection, and repeated practice. Across cultures and philosophies, it has long been understood that character is formed the same way the body is strengthened, through repetition. Our responses become habits, and habits become our inner tendencies. Just as running a marathon requires consistent effort, our ability to be fair, courageous, or compassionate grows through intentional practice.

Once internalized, virtues become stable qualities of the heart and mind. A person who has cultivated generosity is naturally recognized as generous because generosity flows from them in all circumstances. A person who has developed virtues does not merely follow ethics; they embody them. The virtuous person is the ethical person.

In this *Shabd*, Guru Nanak Dev Ji speaks of virtues in a similar way. He describes virtues as our true companions, our ever-present friends. When life becomes difficult, when confusion or hardship arises, it is these inner virtues that stand beside us and guide us. They protect, uplift, and help us navigate challenges with clarity and grace. In Guru Ji's vision, virtues are not abstract ideals; they are living forces within us, always ready to support us when we choose to cultivate them.

ਸਜਣ ਸੇਈ ਨਾਲਿ ਮੈ ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਚਲੰਨ੍ਹ੍ਹਿ ॥ ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਖੜੇ ਦਿਸੰਨਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ sajan seiee naal mai chaladhiaa naal chala(n)ni(h) || jithai lekhaa ma(n)geeaai tithai khaRe dhisa(n)n ||1|| Rahao ||

The term Rahao in Gurmukhi is a spiritual directive to pause and reflect deeply. Found in nearly every Shabd in the Aad Guru Granth Sahib, Rahao marks the central theme or spiritual thesis of the composition. Derived

from **Raha**, meaning "to fix or restrain," it invites seekers to contemplate the divine wisdom (Gurmat Vichar) expressed in that line. The verses that follow serve to elaborate and illustrate the Rahao line's message, offering examples, reasoning, and spiritual insights. While the formal title of a Shabd references its musical setting and author, the Rahao line carries its central spiritual essence. In Kirtan practice, the Rahao line is repeated after each verse to reinforce its message and guide the listener's reflection.

Guru Ji begins by redefining what a true friend is. In worldly terms, a good friend stands by you without judgment, supports you, comforts you, speaks truth with love, and remains present when life becomes difficult. Such friends are precious, but even the best of them cannot accompany us everywhere. They have their own responsibilities and limitations.

Guru Ji therefore directs us toward a deeper understanding of companionship. The real friend (ਸਜਣ ਸੇਈ sajan seiee) is the one who walks with you at all times (ਨਾਲਿ ਮੈ ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਚਲੰਨ੍ਹਿ naal mai chaladhiaa naal chala(n)ni(h)). And where does this companionship become most visible? At the moment when life demands accountability, when the "reckoning" (ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ jithai lekhaa ma(n)geeaai) of our actions confronts us. At that moment, Guru Ji says, these true friends stand right beside us (ਤਿਥੈ ਖੜੇ ਦਿਸੰਨਿ tithai khaRe dhisa(n)n).

Who are these unwavering companions? Not people. Not external supporters. Guru Ji speaks about our inner qualities, our virtues, disciplined thoughts, and cultivated habits of goodness. These companions never leave us. They shape our responses, guide our decisions, and support us in every circumstance. An undisciplined mind harms us more than any external foe. A trained, virtuous mind helps us more than even the most loving parents. Guru Ji is pointing to this same truth: your inner virtues are your truest friends.

Take patience for example, when we repeatedly choose a calm response to difficulty, that choice becomes a stable trait. In time, patience behaves exactly like the "friend" Guru Ji describes. It walks with us, stands beside us in hardship, and protects us from harmful reactions.

ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ ਘੋਟਿਮ ਕਾਲੜੀ ਮਸੁ ॥ ਧੋਤਿਆ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ ਧੋਵਾ ਤਿਸੁ ॥੧॥ aujal kaihaa chilakanaa ghoTim kaalaRee mas || dhotiaa jooTh na utarai je sau dhovaa tis ||1||

Guru Ji points to utensils made of certain metals (ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ aujal kaihaa). You can scrub them vigorously (ਘੋਟਿਮ ghoTim), polish them until they shine (ਚਿਲਕਣਾ chilakanaa), yet soon after, a dark residue (ਕਾਲੜੀ ਮਸੁ kaalaRee mas) forms back again. Even if you wash such a vessel hundreds of times (ਜੇ ਸਉ ਧੋਵਾ ਤਿਸੁ je sau dhovaa tis), the impurity does not truly disappear (ਧੋਤਿਆ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ dhotiaa jooTh na utarai).

Guru Ji uses this simple image to shift our focus from external washing to inner cleansing. Rituals such as bathing at shrines and visiting holy places may clean the body, but they do not cleanse the mind. The stains of anger, greed, ego, attachment, and deceit remain unless we actively cultivate virtues such as patience, compassion, humility, and truthfulness.

Guru Ji's message for us is clear and precise, outer cleansing cannot remove inner impurity. Only inner transformation can.

ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਪਾਸਹੁ ਚਿਤਵੀਆਹਾ ॥ ਢਠੀਆ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹੀ ਵਿਚਹੁ ਸਖਣੀਆਹਾ ॥੨॥
koThe ma(n)ddap maaReeaa paasahu chitaveeaahaa || ddaTheeaa ka(n)m na aavan(h)ee vichahu sakhaneeaahaa ||2||

Guru Ji now extends the teaching through another metaphor. We spend enormous energy constructing houses, halls, and multi-storied structures (ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ koThe ma(n)ddap maaReeaa). We decorate them carefully, ensuring every corner is aesthetically pleasing (ਪਾਸਹੁ ਚਿਤਵੀਆਹਾ paasahu chitaveeaahaa).

But when such a house is empty, when no one lives in it (ਵਿਚਹੁ ਸਖਣੀਆਹਾ vichahu sakhaneeaahaa) it slowly deteriorates. Walls crack. Floors weaken. The structure collapses (ਢਠੀਆ ddaTheeaa). Despite its outward beauty, it becomes useless (ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹੀ ka(n)m na aavan(h)ee).

Guru Ji describes the flaws within us human beings. A life built on external display but lacking inner virtue is like a beautiful yet empty house. Outwardly everything may appear perfect, reputation, respect, charity but if

the inner chambers of the mind are hollow, dominated by greed, ego, anger, or deceit, the person collapses from within.

ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ ਤੀਰਥ ਮੰਝਿ ਵਸੰਨ੍ਹਿ ॥ ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨ੍ਹਿ ॥੩॥ bagaa bage kapaRe teerath ma(n)jh vasa(n)ni(h) || ghuT ghuT jeeaa khaavane bage naa kaheeani(h) ||3||

Guru Ji now turns to a striking image from nature. Many sacred places (ਤੀਰਥ teerath) are near rivers and lakes. One bird commonly found there (ਮੰਝਿ ਵਸੰਨ੍ਹਿ ma(n)jh vasa(n)ni(h)) is the heron (ਬਗਾ bagaa). Its feathers are bright white (ਬਗੇ ਕਪੜੇ bage kapaRe), giving it a pure appearance. But the heron is a patient predator. It stands motionless, waiting for the moment to strike. It survives by consuming life after life (ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ ghuT ghuT jeeaa khaavane).

Guru Ji's point: external purity does not guarantee internal purity. A white robe does not make a person virtuous. A polished image does not make a person moral. Just as the heron looks spotless yet lives by devouring others, there are people who maintain a shining public image while internally driven by greed, deceit, exploitation, or ego. Guru Ji says such people cannot be called "pure" (ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨ੍ਹਿ bage naa kaheeani(h)) because their actions contradict their appearance.

All that glitters is not gold. A clean exterior means nothing if the heart is corrupt. Artificial images, social reputations, and ritualistic displays cannot hide the truth of one's character. Virtue is not worn, it is lived. Purity is not displayed, it is embodied. True spiritual beauty is measured by how we treat others, not by how we appear to others.

ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰੀਰੁ ਮੈ ਮੈਜਨ ਦੇਖਿ ਭੁਲੰਨ੍ਹਿ ॥ ਸੇ ਫਲ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹੀ ਤੇ ਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਹੰਨ੍ਹਿ ॥੪॥ si(n)mal rukh sareer mai maijan dhekh bhula(n)ni(h) || se fal ka(n)m na aavan(h)ee te gun mai tan ha(n)ni(h) ||4||

Guru Ji now brings our attention to the Simmal tree, the cotton tree (ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ si(n)mal rukh). It is tall, straight, thick, and visually striking. From a distance, it appears majestic and promising. Birds such as parrots (ਮੈਜਨ maijan) are naturally drawn to their height and vibrant colors. We, like the birds, are often lured by the 'tall and straight' facade of worldly success, assuming that an impressive outward appearance is same as the inner character (ਦੇਖਿ ਭੁਲੰਨ੍ਹਿ dhekh bhula(n)ni(h)). We prioritize the easy, superficial attraction of the Simmal tree's grandeur, over the difficult and slow work of cultivating genuine character.

But when they finally taste its fruit, they discover the truth: the fruit of the cotton tree is hollow, tasteless, and utterly useless (ਸੇ ਫਲ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨ੍ਹੀ se fal ka(n)m na aavan(h)ee).

Guru Ji uses this natural example to hold up a mirror to our own lives. He says: We, too, can become like the cotton tree (ਸਰੀਰੁ ਮੈ sareer mai). We may appear impressive from the outside, successful, respected, admired, polished in our behavior and image. People may look at us and assume that our inner life is as rich as our outer presentation. But if our inner qualities, our virtues, are weak or absent, then our "fruit" is just like that of the cotton tree: beautiful to look at, but empty within (ਤੇ ਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਹੰਨ੍ਹਿ te gun mai tan ha(n)ni(h)).

Guru Ji message to us here is that true worth lies not in how we appear, but in the qualities, we cultivate within.

ਅੰਧੁਲੈ ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ ਡੂਗਰ ਵਾਟ ਬਹੁਤੁ ॥ ਅਖੀ ਲੋੜੀ ਨਾ ਲਹਾ ਹਉ ਚੜਿ ਲੰਘਾ ਕਿਤੁ ॥੫॥ a(n)dhulai bhaar uThaiaa ddoogar vaaT bahut || akhee loRee naa lahaa hau chaR la(n)ghaa kit ||5||

Guru Ji continues to emphasize the necessity of cultivating good virtues by offering yet another powerful metaphor. This time, he describes those who cling to bad habits and destructive tendencies as blind (ਅੰਧੁਲੈ a(n)dhulai), not physically blind, but blind in awareness, blind in understanding, blind in self-reflection.

Such a person, Guru Ji says, carries a heavy load (ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ bhaar uThaiaa) on their back, the weight of their own vices. With this crushing load, they attempt to walk the steep, uneven, and treacherous path of life (ਡੂਗਰ ਵਾਟ ਬਹੁਤੁ ddoogar vaaT bahut). Navigating life is already challenging; doing so while carrying the weight of inner darkness makes the journey exhausting, painful, and often self-destructive.

In the second half of the verse, Guru Ji sharpens the metaphor even further. He says: imagine that such a person is not blind, imagine they can clearly see the path, the obstacles, the mountain ahead (ਅਖੀ ਲੋੜੀ ਨਾ ਲਹਾ akhee loRee naa lahaa). Even then, Guru Ji wonders, how could they possibly climb and cross this mountain of life (ਹਉ ਚੜਿ ਲੰਘਾ ਕਿਤੁ hau chaR la(n)ghaa kit) while still carrying the same heavy load of vices?

Even with perfect vision, even with full awareness, even with every advantage, no one can progress spiritually while holding tightly to the very habits that weigh them down.

ਚਾਕਰੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਿਤੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂੰ ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ ॥੬॥੧॥੩॥ chaakareeaa cha(n)giaaieeaa avar siaanap kit || naanak naam samaal too(n) badhaa chhuTeh jit ||6||1||3||

Guru Ji concludes the Shabd by returning to the central theme: the weight we carry in life is created by our own bad habits, desires, and ego-driven pursuits. To make this truth relatable, imagine your life as a backpack. Feel its straps on your shoulders. Now begin filling it, not with objects, but with the burdens you accumulate every day: the endless obligations and alliances you maintain to please others (ਚਾਕਰੀਆ chaakareeaa), the constant desire for praise and approval (ਚੰਗਿਆਈਆ cha(n)giaaieeaa), the cleverness and manipulations used to outsmart others, and the worries, comparisons, grudges, and insecurities you hold onto (ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ avar siaanap). With each item added, the backpack grows heavier. The straps dig deeper. The weight becomes suffocating. Guru Ji asks a simple but piercing question: what benefit is such a load or luggage (ਕਿਤੁ kit)? Guru Ji is urging us to put the backpack down, to release the burdens created by our own vices and unhealthy patterns. These are not “friends”; they are the very forces that make life harder, heavier, and more painful.

Instead, Guru Ji directs us towards a different kind of companionship: cultivating the very virtues we defined at the start of this writeup, compassion, humility, patience, and truthfulness. When Guru Ji says ‘Naam’, (ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂੰ naanak naam samaal too(n)), he points to much more than sound on the tongue, it is living awareness of the Divine, expressed through divine qualities in thought, word, and action. Naam is both remembrance *and* the inner transformation that remembrance produces. When these virtues become our companions, something transformative happens: the bonds of Maya, the illusions, fears, cravings, and attachments that trap us, begin to loosen (ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ badhaa chhuTeh). We become freer, lighter, more grounded. We begin to walk through life with clarity instead of confusion, with purpose instead of pressure.

And this, Guru Ji says, is how one becomes victorious (ਜਿਤੁ jit) in the game of life, not by accumulating more, not by impressing others, not by outsmarting the world, but by cultivating the inner virtues that align us with the Divine.

Conclusion: In this *Shabd*, Guru Ji masterfully exposes the disagreement between outward performance and inner reality. By contrasting the "heron-like" hypocrisy of social reputation with the true, internal companions of virtue, the Guru guides the seeker toward a path of radical authenticity. Like the brass vessel that is scrubbed but remains internally stained, reliance on ritual without inner transformation leaves the mind unchanged. A life built on social prestige is like a grand, decorated house; without the warmth of virtue, it remains hollow and prone to collapse. The "backpack" of obligations, pride, and cleverness is a self-imposed weight that makes the mountain path of life unbearable.

True spiritual triumph is found only when we begin "embodying" Divine virtues, thereby shedding the burdens of the false self.

Healing the Polarized World, A Sikhi Perspective

Surjit Singh Minhas
minhassurjit@hotmail.com

On Monday September the 16th, 2024, the nineteenth World Religions Conference was held at St Michael's Anglican Church, Prince George, British Columbia, Canada. The topic of discussion at this conference was to get the perspective of different religions on Healing the Polarized World. I presented the Sikh perspective on this topic. Below is the speech I gave on how to heal the polarized world by following the Sikh doctrines, prescribed in the Sikh Scripture named Sri Guru Granth Sahib.

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ ॥
ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ॥੭੫॥ {ਪੰਨਾ 1381}
fareedhaa khaalak khalak meh khalak vasai rab maeh ||
ma(n)dhaa kis no aakheeaai jaa(n) tis bin koiee naeh ||75||

Fareed (**ਫਰੀਦਾ** fareedhaa), the Creator (Universal Life Energy) **ਖਾਲਕੁ** khaalak) resides within His Creation (**ਖਲਕ ਮਹਿ** khalak meh), and the Creation exists within the Creator (**ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ** khalak vasai rab maeh). How can I consider any part of Creation bad when everything is imbued with Him? (**ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ** ma(n)dhaa kis no aakheeaai jaa(n) tis bin koiee naeh) ‖75‖

ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਗੋਬਿੰਦ ਬਿਨੁ ਨਹੀ ਕੋਈ ॥ {ਪੰਨਾ 485}
sabh gobi(n)dh hai sabh gobi(n)dh hai gobi(n)dh bin nahee koiee ||

Bhagat Namdev Ji tell us that the Creator (Universal Life Energy) is in everything (**ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ** sabh gobi(n)dh hai) and everywhere. No part of creation is separate from or can exist independent of the creator (**ਗੋਬਿੰਦ ਬਿਨੁ ਨਹੀ ਕੋਈ** gobi(n)dh bin nahee koiee).

Good evening, respected members of the panel and dear audience. I am going to start with the salutation that Sikhs use to greet each-other. Waheguru Ji Ka Khalsa Waheguru Ji Ki Fateh. The meaning of this greeting is that Khalsa belongs to the Waheguru and also the victory belongs to the Waheguru.

Our world is grappling with the complexities of diversity, which has led to significant divisions. The escalation of polarization is evident, making dialogues across differing perspectives increasingly challenging. Globally, societies are feeling the tremors of polarization. Such profound division echoes throughout the entirety of society, tainting daily exchanges and bonds. All this undermines the very foundations necessary for society to operate effectively.

Before I share the perspective of Sikh Scripture named Sri Guru Granth Sahib (SGGS) or Sikh Doctrine, on this topic, I would like to share some unique and universally applicable features of SGGS with you.

1) SGGS spans 1430 pages and is the only holy scripture that has been passed on to us in its original form from its authors.
2) SGGS has the teachings/wisdom of 35 different spiritual masters of diverse religious and ethnic backgrounds. Six out of 35 were the Sikh Spiritual Masters or Guru's and the remaining 29 belonged to Hindu and Muslim faith.

3) Teachings of SGGS are for the entire mankind, irrespective of the religion, race, color and gender. The authors of SGGS envisioned a society based on divine freedom, mercy, love, belief in one God, and justice without oppression.
4) The doctrines of SGGS do not reflect a particular religion in a traditional sense, rather it contains life lessons to live life with spirituality and divine wisdom.

Polarization can manifest in various forms, including gender, social, religious, community, and political divides. Addressing polarization to mend a fractured world is a complex task. Today, I will focus on religious polarization. The Sikh scripture, Sri Guru Granth Sahib (SGGS) or Sikh Doctrine, offers profound wisdom for creating a more harmonious society. This wisdom, or Way of life known as Sikhi, was established by Guru Nanak, the originator of the Sikh doctrines.

The Concept of God, I believe is the most critical and misunderstood doctrine by the human race for thousands of years. Incorrect, illogical and unviable concept of God has led humanity of a path of divisions, disharmony and violence. Millions have lost their lives because of this and millions more will die in the future. Internet search revels that there are approximately 4000 different recognized religions/faiths around the world. This implies that that there are at minimum 4000 different concepts of God and 4000 different codes of conduct prescribed by each religion. The beliefs based on flawed concept of God have segregated mankind into various religions such as Hindu, Sikh, Muslim, Christian, Jew, Buddhist, Jain, atheists, believers, non-believers and the list continues.

This segregation of man from man is proving as one of the major threats to the mankind. To heal the polarized world, one must understand the concept of God, (the concept of oneness) defined by Guru Nanak the originator of the Sikh doctrines. He depicts God with a symbol of ੴ IK ON KAR. This symbol represents the gist of Sikh doctrines within the Sikh Scripture named Sri Guru Granth Sahib (SGGS). This symbol is so important to Sikhi of Guru Nanak, that SGGS starts with this symbol.

1, IKO, EKO, IK-ON-KAR, The Symbol of God by Guru Nanak

1) The SGGS or Sikh Doctrine starts with ੴ IK ON KAR. The numerical 1 (੧) represents oneness of God (the Creator) with the creation. Scientifically speaking, it is a Physical ONE like the SINGULARITY of Albert Einstein, which expanded into nature/universe.
2) The second part ਓ (uura)represents entirely of the creation. Omni present, Omni Potent, Omni Scientific and invisible.
3) The third part the extension or the openness of the uura, (⌒), implies that the one God is also infinite amount of energy.

Combined, or taken together, this symbol represents the notion that the Creation is the extension of the creator and that the creator, and the creation are the same. The creator is the one universal life energy. Creator is transcendent within the creation and engrained in all humanity as Godly virtues. Therefore, in Sikhi, God resides within creation and, by extension, within every human being, as all humans are created in His light.

As mentioned previously the Sri Guru Granth Sahib (SGGS) or Sikh Doctrine starts with ੴ IK ON KAR. To emphasize the importance of this concept, this symbol is used 568 different times within SGGS. It is the gist of Sikh philosophy. It is logical, scientific, always relevant and practical. Through this symbol the message of Guru Nanak to entire humanity is that there is one point of origin of all of us. There is one universal life energy. You can call this energy anything that you want. Hence name of God could be infinite based on how we perceive him. This universal life energy is manifested in everything we see or perceive including, nature, humans, mountains, rivers, animals, plants etc. It also exists in ways that we cannot comprehend via our senses, hence the infiniteness of this energy. Guru Nanak teaches us that everything is connected. All humans are part of one and only one

universal life source. God is humanity and humanity is God. We all originate from the same life source. Bhagat Kabir Ji on page 1349 of Sri Guru Granth Sahib (SGGS) says,

ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ ॥
ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇ ॥੧॥ {ਪੰਨਾ 1349}
aval alah moor ujamaa kudharat ke sabh ba(n)dhe ||
ek noor te sabh jag upajiaa kaun bhale ko ma(n)dhe ||1||

Creation was the work of the supreme/infinite/one universal life energy (God, **ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ** aval alah noor upaiaa). The root of all the humanity is this supreme/ infinite/one universal life energy (**ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ** kudharat ke sabh ba(n)dhe). Since the root/source/point of origin of all the humanity is the same (**ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ** ek noor te sabh jag upajiaa), this energy runs within all of us, then why do we propagate inequality, divisiveness and polarization (**ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇ** kaun bhale ko ma(n)dhe) within humanity. How can we divide humanity on basis of religions such as Hindu, Sikh, Muslim, Christian, Jew, Buddhist, Jain, atheists, believers, non-believers etc.

The message of oneness within the Sikh Doctrine, can be adopted by everyone to heal the polarized world and bring peace and tranquility within humanity. One God exists within everyone and there is no better religion that living a life full of Godly (moral) virtues. This religion is also called as religion of humanism. On page 1189 of Sri Guru Granth Sahib (SGGS) Guru Nanak says,

ਏਕੋ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ ॥ {ਪੰਨਾ 1189} eko dharam dhiraRai sach koiee ||

There is one religion for the entire humanity (**ਏਕੋ ਧਰਮੁ** eko dharam). Let everyone grasp this truth (**ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ** dhiraRai sach koiee). Since God is the creation, the selfless service to make his creation better and to serve humanity is the real worship of God. This is the religion of humanism. On page 25 of Sri Guru Granth Sahib (SGGS) Guru Nanak says,

ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ ॥ ਤਾ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣੁ ਪਾਈਐ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਾਹ ਲੁਡਾਈਐ ॥੪॥ {ਪੰਨਾ 25}
vich dhuneeaa sev kamaieeaai || taa dharageh baisan paieeaai || kahu naanak baeh luddaieeaai ||4||33||

To truly connect with and realize God, we must serve creation and humanity selflessly (**ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ** vich dhuneeaa sev kamaieeaai). This selfless service is the path to reaching a higher level of consciousness (**ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ** taa dharageh baisan paieeaai). Remember to be fearless and disregard all illogical methods, shortcuts, and shenanigans you have heard or been taught about connecting with God (**ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਾਹ ਲੁਡਾਈਐ** kahu naanak baeh luddaieeaai). Since God is within creation, serving humanity selflessly, maintaining a virtuous mindset, and thinking positively are the only ways to connect with God. Commonly prescribed methods and illogical rituals create divisions and fuel polarization.

To conclude, the Sikh Doctrine emphasize on unity with the divine, equality, humility, optimism and serving others. This emphasis provides a framework to heal the polarization through promotion of understanding, compassion and sense of shared responsibility for the entire humanity.

ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡ

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਂਵੇਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ

ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡਾ
terahukum@gmail.com

ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਕੁਝ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇ:

- **ਕੀ ਹੈ ਹਰਿ ਭਜਨ ?**
- **ਕਿਹੜੇ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਣਾ ਦੀ ਹੈ ਗੱਲ ?**
- **ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ?**
- **ਸੁਪਨੇ ਵਰਗਾ ਸੰਸਾਰ**
- **ਕੌਣ ਹੈ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ?**
- **ਮਾਇਆ ਬਨਾਮ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਰ**
- **ਹੁਕਮ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਮੌਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ**

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਂਵਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 1426 ਤੋਂ 1429 ਦਰਮਿਆਨ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 52 ਸਲੋਕ ਅਤੇ 5 ਦੋਹਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮਿੱਠੀ ਅਤੇ ਸੌਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਂਵਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਬਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਅਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ?

ਇਹ ਲੰਬਾ ਲੇਖ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਂਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਸਮਝਣ ਦੀ। ਉਹ ਵੱਡੇ ਸਬਕ ਜੋ ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਦੋਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਸਮਝਣੇ ਸੁਖਾਲੇ ਹੋ ਜਾਣ। **ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸ. ਕਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ 'Understanding: Salok Mehla 9' 'ਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।** ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਫਲਸਫ਼ਾ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਂਦਰੀ ਫਲਸਫ਼ਾ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਫਲਸਫ਼ਾ ਹੈ 'ਹਰਿ' ਨੂੰ 'ਭਜਨ' ਦਾ। 12 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਿ ਭਜਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰਿ ਭਜਨ ਕੀ ਹੈ ? ਹਰਿ ਭਜਨ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ 'ਭਜਨ' ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਹਰਿ' ਕੀ ਹੈ?

ਭਜਨ – ਸੌਖੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਭਜਨ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ, ਸੋਚ ਨੂੰ, ਗੁਣ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਅ ਲੈਣਾ, ਭਜਨ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਭਜਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਭੇਟਾਂ ਗਾਉਣਾ ਜਾਂ ਸਾਜਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਜਨ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਭਜੁ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਰਿ – ਹਰਿ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਭਾਵ ਉਹ ਰੱਬ ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਕਣ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ **ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ,** ਜੋ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀ ਅੱਖ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ, ਜੋ ਵੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਖ਼ੁਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਰ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਰਾਮ (ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ) ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਸਰਬਵਿਆਪਕਤਾ 'ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਉਂਦੇ ਕੁੱਝ ਸਬਦਿ ਵਿਚਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ਦੂਜਾ ੨ ॥ ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸੁ ਆਪੇ ਰਾਵਣਹਾਰੁ ॥ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਚੋਲੜਾ ਆਪੇ ਸੇਜ ਭਤਾਰੁ ॥੧॥
ਅਰਥ: ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪ ਹੀ ਰਸ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਰਸ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅਰਥ: ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਪੇ ਮਾਛੀ ਮਛੁਲੀ ਆਪੇ ਪਾਣੀ ਜਾਲੁ ॥ ਆਪੇ ਜਾਲ ਮਣਕੜਾ ਆਪੇ ਅੰਦਰਿ ਲਾਲੁ ॥੨॥
ਅਰਥ: ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਰਮਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਛੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਮੱਛੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ। ਉਹ ਜਾਲ ਨੂੰ ਭਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਣਕੜੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੱਛੀ ਲਈ ਪਾਏ ਗਏ ਦਾਣੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰੰਗੁਲਾ ਸਖੀਏ ਮੇਰਾ ਲਾਲੁ ॥ ਨਿਤ ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣੀ ਦੇਖੁ ਹਮਾਰਾ ਹਾਲੁ ॥੩॥
ਅਰਥ: ਓ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰਆਤਮਾ, ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਬੇਅੰਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ, ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਪਲ ਆਨੰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਪਿਆਰ ਨੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਨਕੁ ਬੇਨਤੀ ਤੂ ਸਰਵਰੁ ਤੂ ਹੰਸੁ ॥ ਕਉਲੁ ਤੂ ਹੈ ਕਵੀਆ ਤੂ ਹੈ ਆਪੇ ਵੇਖਿ ਵਿਗਸੁ ॥੪॥੨੫॥ {ਪੰਨਾ 23}
ਅਰਥ: ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਤਾਂਘ ਭਰੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਨੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਬੀਜ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਇਸ ਬਣੇ ਹੋਏ ਆਨੰਦ ਦਾ ਕਾਰਨ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ ॥
ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ॥੭੫॥ {ਪੰਨਾ 1381}
ਅਰਥ: ਫ਼ਰੀਦ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਿੱਚ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੀਏ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਕਹੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੇ **ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ** ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਇਸ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਉੱਪਰ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਇਨਸਾਨੀ ਸਰੀਰ, ਮਨ, ਅੱਗ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ, ਜਨਮ-ਮਰਨ, ਸਮੇਤ ਹਰ ਸ਼ੈਅ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥੨॥ {ਪੰਨਾ 1}
ਅਰਥ: ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ, ਜੇ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਬੁੱਝ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਉਮੈਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇਂਗਾ।

ਹੁਕਮੁ ਸਾਜਿ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਆਪਿ ॥੨॥ {ਪੰਨਾ 145}
ਅਰਥ: ਸਦਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਸਭ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਸਾਜ ਕੇ, ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਹਰਿ ਭਜਨ – ਸੋ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਹਰਿ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਭਜਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਲੈਣਾ। ਤਾਂ ਹਰਿ ਭਜਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੋਇਆ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬਵਿਆਪਕਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ, ਵਸਾ ਲੈਣਾ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਤ ਹਰ ਇਨਸਾਨ, ਜਾਨਵਰ, ਵਸਤ ਅਤੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝਣਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਮਨ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾ ਲੈਣਾ ਕਿ ਹਰ ਸਰੀਰ, ਹਰ ਮਨ, ਹਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਤੱਤ ਉਸ ਕਰਤੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹਰਿ ਦਾ ਭਜਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਆ ਜੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਫੱਟੜ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਹਰਿ ਭਜਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ।
ਆਓ, ਹੁਣ ਵਿਚਾਰੀਏ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ।

1. ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ

ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਵੀ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ਤਮ ਵੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ਬਵੰਜਾ, ਦੋਵੇਂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਬਾਬਤ ਹੀ ਹਨ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ 'ਹਰਿ ਭਜਨ' ਦੇ ਜੜ੍ਹ ਗੁਣ ਉਪਰ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਜੜ੍ਹ ਗੁਣ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗੁਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਇਨਸਾਨ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਇਨਸਾਨੀ ਮਨ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਮਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਗੁਣ ਦਾ ਬੀਜ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬੀਜਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਆਓ, ਹੁਣ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੀਏ.

ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਗਾਇਓ ਨਹੀ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥ ਕੀਨੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਜਲ ਕਉ ਮੀਨੁ ॥੧॥

ਅਰਥ: ਮੈਂ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਤੂੰ ਹਰਿ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਜ ਜਿਵੇਂ ਮੱਛੀ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਭਜੁ ਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਮੱਛੀ ਦੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਆਤਮਿਕ ਪੱਖੋਂ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਹੀਓਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ।

ਬਿਖਿਅਨ ਸਿਉ ਕਾਹੇ ਰਚਿਓ ਨਿਮਖ ਨ ਹੋਹਿ ਉਦਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ ਪਰੈ ਨ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ॥੨॥

ਅਰਥ: ਓ ਮਨ, ਤੂੰ ਹਰ ਵਖਤ ਔਗਣਾਂ ਵਿੱਚ ਐਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਉਂ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਕਿ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਤੂੰ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜੁ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਹੇ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕੇਂ। ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਗਤਿ ਪਾਈਐ ਤਿਹ ਭਜੁ ਰੇ ਤੈ ਮੀਤ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਅਉਧ ਘਟਤ ਹੈ ਨੀਤ ॥੧੦॥

ਅਰਥ: ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਮਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਿਆਂ ਐਸੀ ਗਤ (ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਹੀ ਲੈ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ ਲੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਦਿਨ ਉਮਰ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਘਟ ਘਟ ਮੈ ਹਰਿ ਜੂ ਬਸੈ ਸੰਤਨ ਕਹਿਓ ਪੁਕਾਰਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਹ ਭਜੁ ਮਨਾ ਭਉ ਨਿਧਿ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਿ ॥੧੨॥

ਅਰਥ: ਸੰਤ ਭਾਵ ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਰਾਹੀ, ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਉਹ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹਰ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਭਜ, ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜ, ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੇਂ।

ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਛੂ ਨ ਚੇਤਈ ਮਦਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਅੰਧੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਪਰਤ ਤਾਹਿ ਜਮ ਫੰਧ ॥੨੬॥

ਅਰਥ: ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਅਨਜਾਣ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿੰਨੀ ਛੋਟੀ (Transient) ਹੈ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵਸਾਉਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਔਗੁਣਾਂ (ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਸ਼ਾ) ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।

ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਨਿਸਿ ਦਿਨੁ ਭਜੈ ਰੂਪ ਰਾਮ ਤਿਹ ਜਾਨੁ ॥ ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ ॥੨੯॥

ਅਰਥ: ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਰਾਮ (ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ) ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਜ (ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣਾ) ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਸਮਝ। ਨਾਨਕ, ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ।

ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮੈ ਫਧਿ ਰਹਿਓ ਬਿਸਰਿਓ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਜੀਵਨ ਕਉਨੇ ਕਾਮ ॥੩੦॥

ਅਰਥ: ਮਨ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਨੀ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਈ ਮਦਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਅੰਧੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਪਰਤ ਤਾਹਿ ਜਮ ਫੰਧ ॥੩੧॥

ਅਰਥ: ਮੇਰੇ ਅਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਕਾਰਨ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਇਨਸਾਨ, ਰਮੇ ਹੋਏ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਨਾ ਭਜਨ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮੁੜ ਇਹਨਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਸੁਖ ਮੈ ਬਹੁ ਸੰਗੀ ਭਏ ਦੁਖ ਮੈ ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਅੰਤਿ ਸਹਾਈ ਹੋਇ ॥੩੨॥

ਅਰਥ: ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜ, ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ (ਸੁੱਖ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਦੁੱਖ) ਤੇਰਾ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਜਨਮ ਜਨਮ ਭਰਮਤ ਫਿਰਿਓ ਮਿਟਿਓ ਨ ਜਮ ਕੋ ਤ੍ਰਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਨਿਰਭੈ ਪਾਵਹਿ ਬਾਸੁ ॥੩੩॥

ਅਰਥ: ਮੈਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੋ-ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਪਰ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤਾਂ (ਔਗੁਣ) ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜ ਅਤੇ ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਲੈ।

ਸੁਆਮੀ ਕੋ ਗ੍ਰਿਹੁ ਜਿਉ ਸਦਾ ਸੁਆਨ ਤਜਤ ਨਹੀ ਨਿਤ॥ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਧਿ ਹਰਿ ਭਜਉ ਇਕ ਮਨਿ ਹੁਇ ਇਕ ਚਿਤਿ॥੪੫॥

ਅਰਥ: ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਕੁੱਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਛੱਡਦਾ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਇਸੇ ਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੂੰ ਇੱਕ ਮਨ ਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਅ।

ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰ ਮੈ ਗਹਿਓ ਜਾ ਕੈ ਸਮ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਸੰਕਟ ਮਿਟੈ ਦਰਸੁ ਤੁਹਾਰੋ ਹੋਇ ॥੫੭॥੧॥

ਅਰਥ: ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਵਸਾਅ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ। ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੂਰ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਉਪਰਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰਿ ਭਜਨ ਹੀ ਹੋਰ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਪੰਜ ਵੱਡੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚਿਆਰ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਤੁਰਨ ਦਿੰਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬੂ 'ਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਹਰਿ ਭਜਨ ਕਾਰਗਰ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਹਰਿ ਭਜਨ ਹੈ। ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਲੈਣ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇੱਕ ਕੁਤੇ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਮਨ, ਇੱਕ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ।

2. ਸਚਿਆਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਸਵੀਰ

ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਬਾਣੀ ਇੱਕ ਸਚਿਆਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਪੱਖੋਂ, ਸੁਭਾਅ ਪੱਖੋਂ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਟੀਚਾ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨਸਾਨ ਬਣਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ 'ਚ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ 'ਹਰਿ ਭਜਨ' ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਣੇ ਹਨ।

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਹੀ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਸੋ ਮੂਰਤਿ ਭਗਵਾਨ॥੧੩॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੋ ਲਾਲਚ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਮੂਰਤ ਹੈ, ਓ ਮਨ, ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਹਿ ਜਿਹਿ ਕੰਚਨ ਲੋਹ ਸਮਾਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ ਜਾਨਿ ॥੧੪॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਤਾਰੀਫ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋਵੇ, ਓ ਮਨ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸਮਝ, ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਹਰਖੁ ਸੋਗੁ ਜਾ ਕੈ ਨਹੀ ਬੈਰੀ ਮੀਤ ਸਮਾਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ ਜਾਨਿ ॥੧੫॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸੋਗ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਾ ਕਰੇ, ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਸ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ ॥੧੬॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਡਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਐਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤੂੰ ਗਿਆਨੀ ਸਮਝ ਤੇ ਹੇ ਮਨ, ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਜਿਹਿ ਬਿਖਿਆ ਸਗਲੀ ਤਜੀ ਲੀਓ ਭੇਖ ਬੈਰਾਗ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਨਰ ਮਾਥੈ ਭਾਗੁ ॥੧੭॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਔਗੁਣ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋ, ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ ਅਵਸਥਾ (State of Mind) ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਜਿਹਿ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਤਜੀ ਸਭ ਤੇ ਭਇਓ ਉਦਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਵਾਸੁ ॥੧੮॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸਨੇ ਹਰ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੋਹ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜਦੀ ਹੈ; ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ (State of Mind) ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਹਉਮੈ ਤਜੀ ਕਰਤਾ ਰਾਮੁ ਪਛਾਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਵਹੁ ਮੁਕਤਿ ਨਰੁ ਇਹ ਮਨ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ ॥੧੯॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਰਮਿਆ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਵੀ ਐਸੀ ਮਨੋ*ਅਵਸਥਾ (State of Mind) ਵਿੱਚ ਰਹਿ।

ਭੈ ਨਾਸਨ ਦੁਰਮਤਿ ਹਰਨ ਕਲਿ ਮੈ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ॥ ਨਿਸਿ ਦਿਨੁ ਜੋ ਨਾਨਕ ਭਜੈ ਸਫਲ ਹੋਹਿ ਤਿਹ ਕਾਮ ॥੨੦॥

ਅਰਥ: ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਨਾਲ, ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਲੇਸ਼ ਪਿਛਲੀ ਪੁੱਠੀ ਮੱਤ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਸ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਅ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਆਤਮਿਕ ਟੀਚਾ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹਬਾ ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਹੁ ਕਰਨ ਸੁਨਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਪਰਹਿ ਨ ਜਮ ਕੈ ਧਾਮ ॥੨੧॥

ਅਰਥ: ਓ ਮਨ, ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੀ ਬੋਲ, ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੀ ਸੁਣ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੀ ਮਨੋ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਔਗੁਣਾਂ (ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਜਮਦੂਤਾਂ) ਦੇ ਵਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈ।

ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਮਮਤਾ ਤਜੈ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਆਪਨ ਤਰੈ ਅਉਰਨ ਲੇਤ ਉਧਾਰ॥੨੨॥

ਅਰਥ: ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਜੋ ਲਾਲਚ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲਵੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਰਬੁ ਕਰਤੁ ਹੈ ਦੇਹ ਕੋ ਬਿਨਸੈ ਛਿਨ ਮੈ ਮੀਤ॥ ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਹਰਿ ਜਸੁ ਕਹਿਓ ਨਾਨਕ ਤਿਹਿ ਜਗੁ ਜੀਤਿ ॥੪੨॥

ਅਰਥ: ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਉਹ ਪਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਹਸਤੀ ਮਾਨਯੋਗ ਹੈ।

ਜਿਹ ਘਟਿ ਸਿਮਰਨੁ ਰਾਮ ਕੋ ਸੋ ਨਰੁ ਮੁਕਤਾ ਜਾਨੁ ॥ ਤਿਹਿ ਨਰ ਹਰਿ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ ॥੪੩॥

ਅਰਥ: ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਜਿਸ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰਮੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਯਾਦ ਦਾ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਲਈ ਹੈ- ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈ।

ਜੋ ਉਪਜਿਓ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੋ ਆਜੁ ਕੈ ਕਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇ ਲੇ ਛਾਡਿ ਸਗਲ ਜੰਜਾਲ ॥੫੨॥

ਅਰਥ: ਜੋ ਵੀ ਉਪਜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੱਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾਨਕ, ਸਾਰੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੰਜਾਲ ਛੱਡ ਦੇ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਅਤੇ ਗੁਣ ਹੀ ਬਣ ਜਾ।

ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਸੂਚੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਸਮਝ ਕੇ ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੇਹੱਦ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਔਖੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਪੇਪਰ ਸਿਰ ਤਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹਜੇ ਤੱਕ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਨਾ ਦੇਖੀ ਹੋਵੇ। ਇੰਝ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ

ਪੇਪਰ ਕਦੇ ਪਾਸ ਵੀ ਕਰ ਪਾਵਾਂਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਚਿਆਰ ਇਨਸਾਨ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ, ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਸਮਝੇ। ਨਾ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੋਭ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਮੋਹ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ। ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਉਸਤਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਪਾਗਲਪਨ ਅਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਦੌੜ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਮੰਨੇ। ਨਾ ਡਰੇ ਤੇ ਨਾ ਡਰਾਵੇ। ਔਗੁਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਦੇਵੇ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੁਕਮ ਵਰਤਦਾ ਦੇਖ ਹਉਮੈਂ ਤਜ ਦੇਵੇ। ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦੁਰਮਤਿ ਛੱਡ ਦੇਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਆਖ ਰਹੇ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਉਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਅੰਤਰਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਪਾਂ ਸਭ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹਾਂ।

3. ਮਾਇਆ ਬਨਾਮ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਰ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਭਾਵ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨਹੀਂ। ਧਨ ਦੌਲਤ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਲਈ ਮਾਇਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੌਖਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਕਰਸ਼ਣ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਅੜਿੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਨ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਨਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਵਿਹਲਾ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਬਹਿਸ, ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਦੇਖਿਆ ਟੀਵੀ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਸਕੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਮਾਇਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਜੰਜਾਲ, ਸੰਗਲ ਆਦਿ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ।

ਧਨੁ ਦਾਰਾ ਸੰਪਤਿ ਸਗਲ ਜਿਨਿ ਅਪੁਨੀ ਕਰਿ ਮਾਨਿ ॥ ਇਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸੰਗੀ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਜਾਨਿ ॥੫॥

ਅਰਥ: ਜਿਸ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ, ਉਸਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ; ਮੇਰੇ ਮਨ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਮੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ।

ਨਿਸਿ ਦਿਨੁ ਮਾਇਆ ਕਾਰਨੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਡੋਲਤ ਨੀਤ॥ ਕੋਟਨ ਮੈ ਨਾਨਕ ਕੋਊ ਨਾਰਾਇਨੁ ਜਿਹ ਚੀਤਿ ॥੨੪॥

ਅਰਥ: ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗ੍ਰਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਇਨਸਾਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਡੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੈ ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਦੇ ਚੇਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਕਾਰਨਿ ਧਾਵਹੀ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਅਜਾਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਨ ॥੨੮॥

ਅਰਥ: ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਦੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਬਿਨਾ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਏ, ਮਨੁੱਖੀ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮੈ ਰਮਿ ਰਹਿਓ ਨਿਕਸਤ ਨਾਹਿਨ ਮੀਤ॥ ਨਾਨਕ ਮੂਰਤਿ ਚਿਤ੍ਰ ਜਿਉ ਛਾਡਿਤ ਨਾਹਿਨ ਭੀਤਿ ॥੩੭॥

ਅਰਥ: ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਮਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਨਾਨਕ, ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰ ਵਿੱਚ ਤਰਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਮੂਰਤ, ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਅੱਡ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਮੇਰਾ ਨਾ ਅਲੱਗ ਹਨ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਨਰ ਚਾਹਤ ਕਛੁ ਅਉਰ ਅਉਰੈ ਕੀ ਅਉਰੈ ਭਈ॥ ਚਿਤਵਤ ਰਹਿਓ ਠਗਉਰ ਨਾਨਕ ਫਾਸੀ ਗਲਿ ਪਰੀ ॥੩੮॥

ਅਰਥ: ਇਸ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜਾਲ ਵਿੱਚ, ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਠੱਗ ਕੇ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਆਪ ਬਣਾਏ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਜ ਕਰਿ ਦੇਖਿਓ ਜਗਤੁ ਮੈ ਕੋ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਾਹਿ॥ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਹੈ ਤਿਹ ਰਾਖੋ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥੪੮॥

ਅਰਥ: ਮੈਂ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਿਆ ਪਰ ਇੱਥੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿਰਫ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪਿਆਰ (ਜੇ ਪੈ ਜਾਵੇ) ਪੱਕਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਕਰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਆਇਆ ਕਿ ਧਨ-ਸੰਪਤੀ ਭਾਵੇਂ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਡੋਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਮਾਇਆ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਧਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਇੰਝ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰਦਾ-ਮਾਰਦਾ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਜ਼ਿੰਦੀਗ ਵਿੱਚ ਠੱਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਪਦਾਰਥ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨੇ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਸਦੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਸੁੱਖ ਵੀ ਸਦੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਬਜਾਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਪਏ ਪਿਆਰ ਜੋ ਅੰਤ ਤੱਕ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

4. ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋ ਮੁੱਢਲੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਹੀ ਹੈ। ਮਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਭੈ ਹਰਨ ਹਰਿ ਅਨਾਥ ਕੇ ਨਾਥ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਹ ਜਾਨੀਐ ਸਦਾ ਬਸਤੁ ਤੁਮ ਸਾਥਿ ॥੬॥

ਅਰਥ: ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ, ਤੂੰ ਉਸ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਔਗੁਣਾਂ ਭਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈ।

ਪਾਂਚ ਤਤ ਕੋ ਤਨੁ ਰਚਿਓ ਜਾਨਹੁ ਚਤੁਰ ਸੁਜਾਨ ॥ ਜਿਹ ਤੇ ਉਪਜਿਓ ਨਾਨਕਾ ਲੀਨ ਤਾਹਿ ਮੈ ਮਾਨੁ ॥੧੧॥

ਅਰਥ: ਹੇ ਚਤੁਰ ਮਨ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾਈ। ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਉਪਜਿਆ ਹੈਂ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

5. ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਰਗਾ ਸੰਸਾਰ

ਇਨਸਾਨ ਧਨ ਦੌਲਤ ਵਾਸਤੇ, ਇੱਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਇਮਾਨ ਤੋਂ ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵੱਸ ਆਪਣੀ ਝੂਠੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਘਿਨਾਉਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਨਸਾਨ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਨ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਨੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਜਹਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਜਿਸ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਘਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਉਸੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਡਾਇਨਾਸੋਰ ਚਲਦੇ ਸੀ, ਫਿਰ ਕਦੇ ਰਾਜੇ ਸੁਲਤਾਨ, ਅੱਜ ਜੇ ਤੇਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੰਡਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਧਰਤੀ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਤੀ ਸਗੋਂ ਚੰਦ, ਤਾਰਿਆਂ ਸਮੇਤ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਕ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਾਂਗ ਜਾਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਘਟੇਗੀ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਲ ਵੀ।

ਜਿਉ ਸੁਪਨਾ ਅਰੁ ਪੇਖਨਾ ਐਸੇ ਜਗ ਕਉ ਜਾਨਿ॥ ਇਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸਾਚੋ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਭਗਵਾਨ ॥੨੩॥

ਅਰਥ: ਹੇ ਮਨ, ਤੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਾਂਗ ਦੇਖ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸੱਚਾ, ਭਾਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜੈਸੇ ਜਲ ਤੇ ਬੁਦਬੁਦਾ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਨੀਤ॥ ਜਗ ਰਚਨਾ ਤੈਸੇ ਰਚੀ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਮੀਤ ॥੨੫॥

ਅਰਥ: ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ 'ਤੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣਦੇ ਤੇ ਟੁੱਟਦੇ ਨੇ, ਨਾਨਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਮਨ, ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਿਠਾਅ ਲੈ।

ਝੂਠੈ ਮਾਨੁ ਕਹਾ ਕਰੈ ਜਗੁ ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ ਜਾਨੁ ॥ ਇਨ ਮੈ ਕਛੁ ਤੇਰੋ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਕਹਿਓ ਬਖਾਨਿ ॥੪੧॥
ਅਰਥ: ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਸੁਪਨੇ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਤੂੰ ਇਹ ਸਮਝ, ਹੇ ਮਨ, ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨਹੀਂ।

ਜਗ ਰਚਨਾ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ ਜਾਨਿ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮੀਤ॥ ਕਹਿ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਾ ਰਹੈ ਜਿਉ ਬਾਲੂ ਕੀ ਭੀਤਿ॥੪੯॥
ਅਰਥ: ਇਹ ਜਗਤ ਚਲਣਹਾਰ ਹੈ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਮਨ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਹ ਜਗਤ ਰੇਤੇ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਾਂਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਮੁ ਗਇਓ ਰਾਵਨੁ ਗਇਓ ਜਾ ਕਉ ਬਹੁ ਪਰਵਾਰੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਕਛੁ ਨਹੀ ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ ਸੰਸਾਰੁ ॥੫੦॥
ਅਰਥ: ਰਾਮਚੰਦਰ ਅਤੇ ਰਾਵਣ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਛੋਟੀ ਹੈ।

6. ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ

ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ, ਸੁਖ ਹੀ ਭਾਲਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਗਲਤੀ ਇਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਚੁਣਨ ਵਿਚ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਸੁੱਖ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ Permanent ਸਰੋਤ ਕੀ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਮੁਤਾਬਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖ ਸਦੀਵੀਂ ਨਹੀਂ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਫ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਨ, ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ, ਰਾਮ ਹੈ। ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੂਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ ਰਮੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਣ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਸਭ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਰਾਮੁ ਹੈ ਦੂਸਰ ਨਾਹਿਨ ਕੋਇ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਸਿਮਰਤ ਗਤਿ ਹੋਇ॥੯॥
ਅਰਥ: ਮੇਰੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ, ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿੱਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਮ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਆਖ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਹੇ ਮਨ, ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈ ਕਿ ਉਸ ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆਂ ਹੀ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਹੋਵੇਗੀ, ਭਾਵ ਤੂੰ ਇਸ ਕਾਬਿਲ ਹੋਵੇਂਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕੇਂ।

ਜਗਤੁ ਭਿਖਾਰੀ ਫਿਰਤੁ ਹੈ ਸਭ ਕੋ ਦਾਤਾ ਰਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮਨ ਸਿਮਰੁ ਤਿਹ ਪੂਰਨ ਹੋਵਹਿ ਕਾਮ ॥੪੦॥
ਅਰਥ: ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨ ਤੂੰ ਉਸ ਰਮੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖ ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਰਾ ਇਹ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ।

7. ਸਮਰਪਣ

ਜੇ ਪੰਜ ਵੱਡੇ ਔਗੁਣਾਂ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ) ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ, ਜੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁੱਖ ਦੀ ਭਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰਿ ਭਜਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ, ਪੰਜ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਲੱਗਣ ਤਾਂ ਹਰਿ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਭਾਵ ਹਰਿ ਭਜਨ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹਾਰਾ ਹੈ।

ਜਉ ਸੁਖ ਕਉ ਚਾਹੈ ਸਦਾ ਸਰਨਿ ਰਾਮ ਕੀ ਲੇਹ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਦੁਰਲਭ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹ ॥੨੭॥
ਅਰਥ: ਉਹ ਜੋ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਭਾਵ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਕਿੰਤੂ-ਪ੍ਰੰਤੂ, ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਹਰਿ ਭਜਨ ਕਰ ਲਵੇ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨਾ, ਤੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੜੀ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਹੈ।

ਜਤਨ ਬਹੁਤੁ ਮੈ ਕਰਿ ਰਹਿਓ ਮਿਟਿਓ ਨ ਮਨ ਕੋ ਮਾਨੁ ॥ ਦੁਰਮਤਿ ਸਿਉ ਨਾਨਕ ਫਧਿਓ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਭਗਵਾਨ ॥੩੪॥
ਅਰਥ: ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨਾ ਮਿਟੀ। ਮੇਰੇ ਮਾੜੀ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਵਾਂ।

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਲੁ ਛੁਟਕਿਓ ਬੰਧਨ ਪਰੇ ਕਛੂ ਨ ਹੋਤ ਉਪਾਇ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਅਬ ਓਟ ਹਰਿ ਗਜ ਜਿਉ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ॥੫੩॥
ਅਰਥ: ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੰਜਾਲਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਜਕੜਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਜਾਂ ਜੁਗਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਓਹੀ ਮੈਨੂੰ ਹਾਥੀ ਵਰਗਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣਗੇ।

ਬਲੁ ਹੋਆ ਬੰਧਨ ਛੁਟੇ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਹੋਤ ਉਪਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੈ ਹਾਥ ਮੈ ਤੁਮ ਹੀ ਹੋਤ ਸਹਾਇ॥੫੪॥
ਅਰਥ: ਇਹ ਬਲ ਹੀ ਸਾਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਹੱਲ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੰਧਨ ਤੋੜ ਪਾਇਆ। ਨਾਨਕ, ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਬਲ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈਂ।

ਸੰਗ ਸਖਾ ਸਭਿ ਤਜਿ ਗਏ ਕੋਊ ਨ ਨਿਬਹਿਓ ਸਾਥਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਪਤਿ ਮੈ ਟੇਕ ਏਕ ਰਘੁਨਾਥ ॥੫੫॥
ਅਰਥ: ਮੇਰੀਆਂ ਸਭ ਇੰਦਰੀਆਂ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਈਆਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਈ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਏਹਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੰਜਾਲਾਂ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਇੱਕ ਮਾਲਕ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਹੈ

8. ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕਰੋ
ਆਮ ਇਨਸਾਨ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ (Priorities) ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਹਜੇ ਇਹ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਜਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਟੀਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਰ ਬੇਹੱਦ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤਰਨਾਪੋ ਇਉ ਹੀ ਗਇਓ ਲੀਓ ਜਰਾ ਤਨੁ ਜੀਤਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ ਅਉਧ ਜਾਤੁ ਹੈ ਬੀਤਿ ॥੩॥
ਅਰਥ: ਔਗੁਣ ਰੂਪੀ ਜਮਦੂਤਾਂ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਤਾਂ ਵਿਅਰਥ ਗਈ ਹੀ ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਹਾਰ ਗਈਆਂ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਤੂੰ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜੁ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬਿਰਧਿ ਭਇਓ ਸੂਝੈ ਨਹੀ ਕਾਲੁ ਪਹੂਚਿਓ ਆਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਰ ਬਾਵਰੇ ਕਿਉ ਨ ਭਜੈ ਭਗਵਾਨੁ ॥੪॥
ਅਰਥ: ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ, ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੌਤ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਮੂਰਖ ਮਨ, ਤੂੰ ਹਜੇ ਵੀ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਰਿਹਾ।

ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਿਹ ਤੋ ਕਉ ਦੀਓ ਤਾਂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਨ ਕੀਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਰ ਬਾਵਰੇ ਅਬ ਕਿਉ ਡੋਲਤ ਦੀਨ ॥੭॥
ਅਰਥ: ਜਿਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾ ਪਾਇਆ। ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਮੂਰਖ ਮਨਾ, ਤੂੰ ਹਜੇ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਕਿਉਂ ਹੈਂ।

ਤਨੁ ਧਨੁ ਸੰਪੈ ਸੁਖ ਦੀਓ ਅਰੁ ਜਿਹ ਨੀਕੇ ਧਾਮ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਸਿਮਰਤ ਕਾਹਿ ਨ ਰਾਮੁ ॥੮॥
ਅਰਥ: ਉਹ ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ, ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸਨੇ ਬਾਕਮਾਲ ਸਰੀਰ ਦਿੱਤਾ; ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਹੈ ਮਨਾ ਤੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਹਰ ਥਾਂ ਰਮੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਬਾਲ ਜੁਆਨੀ ਅਰੁ ਬਿਰਧਿ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਅਵਸਥਾ ਜਾਨਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਸਭ ਹੀ ਮਾਨੁ ॥੩੫॥
ਅਰਥ: ਬਚਪਨ, ਜਵਾਨੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਬੁਢਾਪਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਹਰਿ ਨੂੰ ਭਜੇ ਵਗੈਰ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਮੰਨ।

ਕਰਣੋ ਹੁਤੋ ਸੁ ਨਾ ਕੀਓ ਪਰਿਓ ਲੋਭ ਕੈ ਫੰਧ॥ ਨਾਨਕ ਸਮਿਓ ਰਮਿ ਗਇਓ ਅਬ ਕਿਉ ਰੋਵਤ ਅੰਧ ॥੩੬॥
ਅਰਥ: ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ, ਉਹ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਨਾ ਜੁੜਿਆ। ਨਾਨਕ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਹਨਾਂ ਜੰਜਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ, ਹੈ ਮਨ ਹੁਣ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ।

ਏਕ ਭਗ ਤਿ ਭਗਵਾਨ ਜਿਹ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕੈ ਨਾਹਿ ਮਨਿ ॥ ਜੈਸੇ ਸੂਕਰ ਸੁਆਨ ਨਾਨਕ ਮਾਨੋ ਤਾਹਿ ਤਨੁ ॥੪੪॥
ਅਰਥ: ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਜਿਸਦੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ, ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਜੋ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਿਰੁ ਕੰਪਿਓ ਪਗ ਡਗਮਗੇ ਨੈਨ ਜੋਤਿ ਤੇ ਹੀਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਧਿ ਭਈ ਤਊ ਨ ਹਰਿ ਰਸਿ ਲੀਨ ॥੪੭॥
ਅਰਥ: ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕੰਬਦੈ, ਪੈਰ ਡਗਮਗਾਉਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦਿਖਦਾ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਅਜਿਹੇ ਮੇਰੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਪਰ ਹਜੇ ਵੀ ਮੈਂ ਰਮੇ ਹੋਏ ਦਾ ਰਸ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕਿਆ।

9. ਹੁਕਮ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਮੌਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ
ਅਸੀਂ ਜੋ ਉੱਪਰ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਵਿਚਾਰੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਨੁਕਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਮੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣੀਏ। ਦੂਜਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਾਥੀ ਦੇ ਨਹਾਉਣ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਤੀਜਾ, ਮੌਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਬਾਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਘਰ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਗੁਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਬਚਿਆ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰੇ ਲੱਗਣਾ ਹੈ।

ਜਤਨ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਕੇ ਕੀਏ ਦੁਖ ਕੋ ਕੀਓ ਨ ਕੋਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਸੋ ਹੋਇ ॥੩੯॥
ਅਰਥ: ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨ ਇਹ ਗੱਲ ਘਰ ਕਰ ਲੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥੪੬॥
ਅਰਥ: ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਜਾਣਾ, ਵਰਤ ਰੱਖਣੇ ਅਤੇ ਅਤੇ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਇਹ ਸਭ ਕਰਮਕਾਂਡ ਹਾਥੀ ਦੇ ਨਹਾਉਣ ਵਾਂਗ ਹੈ ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹਨ।

ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਨੀ ਹੋਇ॥ ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥੫੧॥
ਅਰਥ: ਮੌਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ (Anxiety) ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਜੇ ਇਹ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜੱਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਨਾਮੁ ਰਹਿਓ ਸਾਧੂ ਰਹਿਓ ਰਹਿਓ ਗੁਰੁ ਗੋਬਿੰਦੁ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਜਗਤ ਮੈ ਕਿਨ ਜਪਿਓ ਗੁਰ ਮੰਤੁ ॥੫੬॥
ਅਰਥ: ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅੰਦਰ ਵਸਾਏ, ਗੁਰੂ ਅੰਦਰ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਅੰਦਰ ਵਸਾਇਆ। ਨਾਨਕ, ਜਿਸਨੇ ਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੰਤਰ ਭਾਵ ਗੁਰ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਲਿਆ।

ਤੱਤ ਸਾਰ: ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਆਤਮਿਕ ਟੀਚਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੱਦ ਹੈ ਰੱਬੀ ਇਨਸਾਨ ਬਣਨ ਦੀ ਜੋ ਖ਼ੁਦ ਰੱਬ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੋਵੇ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਿਰਫ਼ ਟੀਚਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮੰਤਰ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਤਰ ਹੈ ਹਰਿ ਭਜਨ ਦਾ। ਇਹੀ ਮੰਤਰ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਗਾਰ ਹਥਿਆਰ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਹ ਵੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਵਾਉਣਾ, ਇਹ ਪੂਰਾ ਸਫ਼ਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤੈਅ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ ਅਤੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਸ ਵੀ। ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ‘ਹੁਣ’ ਹੈ। ਸੋ ਬਿਨਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਿਆਂ, ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜ ਕੇ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਹੁਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਜਿਉਣਵਾਲਾ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ...

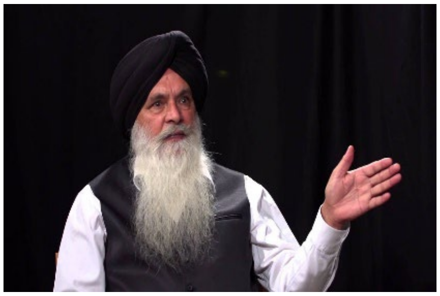

ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਸਵਾਲ

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਉਣਵਾਲਾ
brar_jiwanwala@hotmail.com

ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕੌਣ ਹੈ?

ਚੌਪਈ॥ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਦਿਲ ਮਰ ਗਯੋ॥ ਸਾਹਿਜਹਾਂ ਹਜਰਤਿ ਜੁ ਭਯੋ॥1॥

ਜੇਕਰ ਲਿਖਾਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੜ-ਦਾਦੇ ਦੇ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਨਿਆਂਕਾਰ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਿਆਂਕਾਰ ਸੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਕੌਣ ਸਨ? ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬ ਚੋਰ ਸਨ, ਕਾਤਲ ਸਨ, ਲੁਟੇਰੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ?

2. ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਐਲ.ਏ. ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ 'ਚ ਬੋਲਦਿਆਂ ਡਾ. ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 1696 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ 'ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ' ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਤਾਂ 27-28 ਦਸੰਬਰ 1704 ਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਦੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ?

3. ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ?

ਸੰਬਤ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸਹਸ ਭਣਿਜੈ॥ ਅਰਧ ਸਹਸ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਕਹਿੱਜੈ॥ ਭਾਦ੍ਰਵ ਸੁਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਰਵੀ ਵਾਰਾ॥
ਤੀਰ ਸਤੁੱਦ੍ਰਵ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਧਾਰਾ॥405॥ ਪੰਨਾ 1388॥ ਭਾਂਦੋ ਸੁਦੀ 8 ਸੰਮਤ 1753 (25 ਅਗਸਤ 1696 ਯੂਲੀਅਨ) ਨੂੰ ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੇਖਕ ਐਤਵਾਰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

4. ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ: -
ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਤਰੀਕਾਂ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਹੜੀ ਤਰੀਕ ਠੀਕ ਹੈ? ਪੰਨਾ 254, 354, 386, 570 ਅਤੇ 1388।

ਦ. ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 254॥ ਸੰਮਤ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸਹਸ ਪਚਾਵਨ॥ ਹਾੜ ਵਦੀ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਸੁਖ ਦਾਵਨ॥860॥ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਹਫਤੇ ਦਾ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਗਲਤੀ ਨਾ ਫੜੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਐਸੀ ਗਲਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 354॥ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸੈ ਪੈਤਾਲ ਮੈ ਕੀਨੀ ਕਥਾ ਸੁਧਾਰ॥ ਚੂਕ ਹੋਇ ਜਹ ਤਹ ਸੁ ਕਬਿ ਲੀਜਹੁ ਸਕਲ ਸੁਧਾਰ॥755॥ ਇੱਥੇ ਲਿਖਾਰੀ ਮਹੀਨਾ, ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਦਿਨ ਤੇ ਵਦੀ ਸੁਦੀ ਸਭ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਚਲਾਕੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ। ਐਸੀ ਗਲਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ/ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਮਿਲੇ ਉਹ ਸੁਧਾਰ ਲੈਣੀ ਯਾ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ? ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਨਾ 386॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਸਤ੍ਰਹ ਸੈ ਚਵਤਾਲ ਮੈ ਸਾਵਨ ਸੁਦਿ ਬੁਧਿਵਾਰ॥ ਨਗਰ ਪਾਵਟਾ ਮੋ ਤੁਮੋ ਰਚਿਯੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਧਾਰ॥ 983॥ ਖੜਗਪਾਨ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਪੋਥੀ ਰਚੀ ਬਿਚਾਰ॥ ਭੂਲ ਹੋਇ ਜਹਿ ਤਹਿ ਸੁ ਕਬਿ ਪੜੀਅਹੁ ਸਭੈ ਸੁਧਾਰ॥ 984॥ ਇਸ ਤਰੀਕ ਵਿਚ ਮਹੀਨਾ ਤੇ ਦਿੱਨ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸੁਦੀ ਕਿਹੜੀ ਸੀ, ਲਿਖਾਰੀ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਦ. ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 570॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸੈ ਪਤਾਲ ਮਹਿ ਸਾਵਨ ਸੁਦਿ ਥਿਤ ਦੀਪ॥ ਨਗਰ ਪਾਂਵਟਾ ਸੁਭ ਕਰਨ ਜਮਨਾ ਬਹੈ ਸਮੀਪ॥॥2490॥ ਇਸ ਤਰੀਕ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਹਫਤੇ ਦਾ ਦਿਨ ਲਿਖਣਾ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਸਮ ਕਥਾ ਭਗਾਉਤ ਕੀ ਭਾਖਾ ਕਰੀ ਬਨਾਇ॥ ਅਵਰ ਬਾਸਨਾ ਨਾਹਿ ਪ੍ਰਭ ਧਰਮ ਜੁੱਧ ਕੇ ਚਾਇ॥2491॥ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੇ ਮਤਲਬ ਬਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਸਕੰਧ, ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਲਿਪੀ ਅੰਤਰ (ਭਾਖਾ ਕਰੀ ਬਨਾਇ) ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਅ ਹੈ। ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਿਹੜਾ? ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਲਾ ਮਤਲਬ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਖਾਂ ਵੀ ਹਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 1388:ਸੰਬਤ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸਹਸ ਭਣਿਜੈ॥ ਅਰਧ ਸਹਸ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਕਹਿੱਜੈ। ਭਾਦ੍ਰਵ ਸੁਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਰਵਿ ਵਾਰਾ। ਤੀਰ ਸਤੁੱਦ੍ਰਵ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਧਾਰਾ॥

ਸੰਮਤ 1753 ਭਾਦ੍ਰਵ ਸੁਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਨੂੰ ਰਵੀਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰੀਕ ਬਾਰੇ ਸਿਰਦਾਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਰੇਵਾਲ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਰਹਿਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

5. ਕੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੁੱਲੜ ਤੇ ਡਰੂ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ?

ਸੱਤ੍ਰਹ ਸੈ ਪੈਤਾਲ ਮੈ ਕੀਨੀ ਕਥਾ ਸੁਧਾਰ॥ ਚੂਕ ਹੋਇ ਜਹਿ ਤਹਿ ਸੁ ਕਬਿ ਲੀਜਹੁ ਸਕਲ ਸੁਧਾਰ॥755॥ ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 354॥

ਤਾਤੇ ਕਹੀ ਨ ਰੁਦ੍ਰ ਕਹਾਨੀ॥ ਗ੍ਰੰਥ ਬਢਨ ਕੀ ਚਿੰਤ ਪਛਾਨੀ॥ ਤਾ ਤੇ ਕਥਾ ਥੋਰ ਹੀ ਭਾਸੀ॥ ਨਿਰਖ ਭੂਲਿ ਕਬਿ ਕਰੋ ਨ ਹਾਸੀ॥ 28॥ ਓਹੀ ਪੰਨਾ 181.

ਉਪਰਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਹੈ ਯਾ ਡਰੂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤੀਆਂ (ਚੂਕ ਹੋਇ) ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸੁਝਾਓ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲਿਓ। ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। 1436 ਪੰਨੇ ਕਾਲੇ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਹਾਲੇ ਉਹ ਇਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰੁਦ੍ਰ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਕਾਥਾ ਮੈਂ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਹੈ।

6. ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਮਹਾਂਕਾਲ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਸ਼ਰਾਬ ਅਫੀਮ ਭੰਗ ਪਿਆ ਕੇ ਨਾ ਕੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕਾ ਕੇ।

ਦ. ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 1210, ਚਰਿਤ੍ਰ 266 ਅਖੀਰਲਾ ਬੰਦ। ਇਹ ਛਲ ਸੌ ਮਿਸਰਹਿ ਛਲਾ ਪਾਹਨ ਦਏ ਬਹਾਇ। ਮਹਾਂਕਾਲ ਕੋ ਸਿੱਖਯ ਕਰ ਮਦਰਾ ਭਾਂਗ ਪਵਾਇ॥125॥ ਪਰ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਮਹਾਂਕਾਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਲਾਲੁ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਤੂ ਜੀਵਹਿ ਫਿਰ ਨ ਖਾਈ ਮਹਾਂਕਾਲ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਆਇਓ॥ ਬਢੈ ਭਾਗਿ ਸਾਧਸੰਗੁ ਪਾਇਓ॥੧॥
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਨਾਹੀ ਉਧਾਰੁ॥ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਏਹੁ ਬੀਚਾਰੁ॥੨॥ ਪੰਨਾ 885-86, ਮ:੫॥

7. ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ?

ਸਰਬਕਾਲ ਹੈ ਪਿਤਾ ਹਮਾਰਾ॥ ਦੇਬਿ ਕਾਲਕਾ ਮਾਤ ਹਮਾਰਾ॥ ੫॥ ਪੰਨਾ 73॥

ਇਸਨੂੰ ਯੁਗਲ ਭਗਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਰਾਧੇ ਸ਼ਾਮ, ਸੀਤਾ ਰਾਮ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਲੱਛਮੀ, ਮਹਾਂਕਾਲ ਤੇ ਕਾਲਕਾ॥ ਜਿਸ ਸਰਬਕਾਲ ਯਾ ਮਹਾਂਕਾਲ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੱਟਦੇ ਹਨ ਕੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸਰਬਕਾਲ ਅਤੇ ਕਾਲਕਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਬਣਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਗੇ?

ਤਹ ਹਮ ਅਧਿਕ ਤਪੱਸਿਆ ਸਾਧੀ॥ ਮਹਾਂਕਾਲ ਕਾਲਕਾ ਅਰਾਧੀ॥ 2॥ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 54-55॥
ਕ੍ਰਿਪ ਕਰੀ ਹਮ ਪਰ ਜਗਮਾਤਾ॥ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਾ ਪੂਰਨ ਸੁਭਰਾਤਾ॥ ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 1388
ਮੇਰੇ ਤੇ ਜਗਮਾਤਾ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਨ ਕੀਤਾ।

ਕੀ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕਿਲਬਿਖ ਸਕਲ ਦੇਹ ਕੋ ਹਰਤਾ॥ ਦੁਸਟ ਦੋਖਿਯਨ ਕੋ ਛੈ ਕਰਤਾ॥402॥ ਓਹੀ ਪੰਨਾ 1388॥

ਚਉਦਹ ਲੋਕਾਂ ਛਾਇਆ ਜਸੁ ਜਗਮਾਤ ਦਾ॥ ਦੁਰਗਾ ਪਾਠ ਬਣਾਇਆ ਸਭੇ ਪਉੜੀਆ॥ ਫੇਰਿ ਨ ਜੂਨੀ ਆਇਆ ਜਿਨ ਇਹ ਗਾਇਆ॥55॥ ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਕੀ ਵਾਰ ਸਮਾਪਤੰ ਸਤੁ ਸੁਭਮ ਸਤੁ॥ ਦ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 127॥

ਇਸ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਆਈ ਹੈ ਜੋ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੰਨਾ 119 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਪੁੱਛ-ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਹਿਸਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਬਾਲਮੀਕੀ ਰਮਾਇਣ ਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਰਮਾਇਣ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਮਾਇਣਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਮੱਛ ਕੱਛ, ਵਰਾਹ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਲੱਛਮੀ ਆਦਿ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਲੇਖ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

8. ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰੱਬ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ?

ਚਤੁਰ ਬਾਂਹ ਚਾਰੰ॥ ਨਿਜੂਟ ਸੁਧਾਰੰ॥ ਗਦਾ ਪਾਸ ਸੋਹੰ॥ ਜਮੰ ਮਾਨ ਮੋਹੰ॥32॥ ਸੁਭੰ ਜੀਭ ਜੁਆਲੰ॥ ਸੁ ਦਾੜ੍ਹਾ ਕਰਾਲੰ॥ 33॥ ਦ.ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 41॥ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਬਾਹਾਂ ਹਨ, ਸਿਰ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਜੂੜਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਦੇ ਕੋਲ ਗਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਜਮਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਹ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿਚੋਂ ਜਵਾਲਾ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ 1359 ਤੇ ਦਰਜ ਸਲੋਕ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ, ਗਦਾ ਤੇ ਸੰਖ ਆਦਿ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਰੱਬ ਅਜੂਨੀ ਹੈ, ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਹੈ ਜੰਮਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਹੈ।

ਨ ਸੰਖੰ ਨਾ ਚਕ੍ਰੰ ਨ ਗਦਾ ਨ ਸਿਆਮੰ॥ ਅਸਚ੍ਰਜ ਰੂਪੰ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ॥
ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਥੰਤਿ ਬੇਦਾ॥ ਊਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦਹ॥ ਗੁ.ਗ੍ਰੰ.ਪੰਨਾ 1359॥

9. ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰੱਬ ਸ਼ਰਾਬ ਵੀ ਪੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਹਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਚਿੰਘਾੜਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਦਰਾ ਕਰ ਮੱਤ ਮਹਾ ਭਭਕੰ॥ ਬਨ ਮੈ ਮਨੋ ਬਾਘ ਬਚਾ ਬਬਕੰ॥53॥ ਦ.ਗ.ਪੰਨਾ 42॥

ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਜੀਓ! ਹੁਣ ਫੈਸਲਾ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਠੀਕ ਹੈ ਯਾ ਕੀ ਗਲਤ।

ਕੰਵਰ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ....

ਦਸਮ ਦੁਆਰ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ
E-mail- kanwar238@yahoo.com

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂ ਖੋਲਣ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਹਠ-ਤੱਪ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ੮ਵੀਂ ਤੋਂ ੧੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਨੂੰ ਖੋਲਣ ਵਾਸਤੇ ਤਪੱਸਿਆ, ਹਠ-ਯੋਗ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਅਤੇ ਕੁੰਡਲਿਨੀ ਆਦਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਹੀ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਖੁਲਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਪ-ਤੱਪ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਯੋਗੀ ਆਦਿ ਘਰ-ਬਾਹਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਐਸੇ ਸਾਧੂ-ਸੰਤ ਆਦਿ ਹਨ ਜੋ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੱਠ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਸਾਧੂ, ਸੰਤ, ਯੋਗੀ ਆਦਿ ੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਮਰਾਹ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਵੀ ਐਸੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਵਰਗ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਭ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਅਸਲ ਮੁੱਦਾ ਤਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਅ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਕਿਸੇ ਯੋਗਿਕ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਖੁਲਦਾ ਹੈ। ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਤਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਅ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨਮਈ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਣਾ ਹੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੇਅੰਤ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਤੋਂ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੀ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਖੁਲਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ੩੬ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਾਲੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਘੜਨੀ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਤਿਥੈ ਘੜੀਐ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ ੮)

ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਦਾ ਘੜਨਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਘੜਨਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਆਪਣਾ ਠਾਕੁਰ ਹੈ। ਇਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੋਝੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦਾ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਚੇਤਨਾ, ਸੋਝੀ ਜਾਂ ਬਿਬੇਕ-ਬੁੱਧ, ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਨਾਲ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨੁ ਦੇਹੁ ਅਪੁਨਾ ਐਸੀ ਬਖਸ ਕਰੀਜੈ ॥੨॥
ਭਨਤਿ ਨਾਨਕ ਭਰਮ ਪਟ ਖੂਲ੍ਹ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਾਨਿਆ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ ੬੬੬)

ਇੱਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ, ਰੂਪ, ਰੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ, ਰੂਪ, ਰੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ:

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ ੮੬੪)

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸਰੁ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹਨ। ਭਾਵ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਧਾਰ ’ਤੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨੁ ਦੇਹੁ ਅਪੁਨਾ ਐਸੀ ਬਖਸ ਕਰੀਜੈ ॥੨॥

ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ

ਭਰਮ ਪਟ ਖੂਲ੍ਹ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਾਨਿਆ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਹਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਅੰਨਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ੩੮ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਉੜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਹਰਿ ਜੀਉ ਗੁਫਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਵਾਜਾ ਪਵਣੁ ਵਜਾਇਆ ॥
ਵਜਾਇਆ ਵਾਜਾ ਪਉਣ ਨਉ ਦੁਆਰੇ ਪਰਗਟੁ ਕੀਏ ਦਸਵਾ ਗੁਪਤੁ ਰਖਾਇਆ ॥
ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਲਾਇ ਭਾਵਨੀ ਇਕਨਾ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥
ਤਹ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਨਾਉ ਨਵ ਨਿਧਿ ਤਿਸ ਦਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਪਾਇਆ ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਪਿਆਰੈ ਜੀਉ ਗੁਫਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਵਾਜਾ ਪਵਣੁ ਵਜਾਇਆ ॥੩੮॥

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰੁ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਇੱਕ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਧਰਮ ਹਨ ਉਹ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਧਰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਧਰਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਕਬੀਰਾ ਜਹਾ ਗਿਆਨੁ ਤਹ ਧਰਮੁ ਹੈ ਜਹਾ ਝੂਠੁ ਤਹ ਪਾਪੁ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ ੧੩੭੨)

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਧਰਮ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨ ਭਾਵ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਮ ਜੋ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ’ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ਉਹ ਝੂਠ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸਾ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਾਪ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਹਰਿ ਜੀਉ ਗੁਫਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਵਾਜਾ ਪਵਣੁ ਵਜਾਇਆ ॥

ਇੱਥੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਗਰਭ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਸ ਚਾਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਜਾਇਆ ਵਾਜਾ ਪਉਣ ਨਉ ਦੁਆਰੇ ਪਰਗਟੁ ਕੀਏ ਦਸਵਾ ਗੁਪਤੁ ਰਖਾਇਆ ॥

ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇੱਥੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰੇ ਭਾਵ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ (ਦੋ ਨਾਸਾਂ, ਦੋ ਕੰਨ, ਦੋ ਅੱਖਾਂ, ਇੱਕ ਮੂੰਹ, ਇੱਕ ਗੁਦਾ, ਇੱਕ ਲੰਿਗ) ਖੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ ਬੁੱਧ ਘੜਨੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬੋਧ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਗੁਪਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਗੁਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਲਾਇ ਭਾਵਨੀ ਇਕਨਾ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥

ਦਸਵਾ ਦੁਆਰ ਦਿਖਾਇਆ ਭਾਵ ਇੱਥੇ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੈ: "ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਲਾਇ ਭਾਵਨੀ" ਗੱਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ। "ਗੁਰਦੁਆਰੈ" ਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਮਾਰਤ ਰੂਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦੁਆਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੋਂ ਸੁਚੱਜੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਸੋਝੀ ਪਾਇਸੀ ॥ ਏਤੁ ਦੁਆਰੈ ਧੋਇ ਹਛਾ ਹੋਇਸੀ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ ੭੩੦)

ਇੱਥੇ"ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਲਾਇ ਭਾਵਨੀ" ਭਾਵ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਘੜਨੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਲਗਣ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ "ਇਕਨਾ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ ਦਿਖਾਇਆ" ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਹ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਨਾਉ ਨਵ ਨਿਧਿ ਤਿਸ ਦਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਪਾਇਆ ॥

ਭਾਵ: ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਬੰਧੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। । ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੰਨਾ ਭੰਡਾਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਪਿਆਰੈ ਜੀਉ ਗੁਫਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਵਾਜਾ ਪਵਣੁ ਵਜਾਇਆ ॥੩੮॥

ਇਹ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇੱਕ ਆਮ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਮਝ ਇਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਿਬੇਕ-ਬੁੱਧ ਜਾਗਦੀ ਹੈ, ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸਹਿਜ, ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

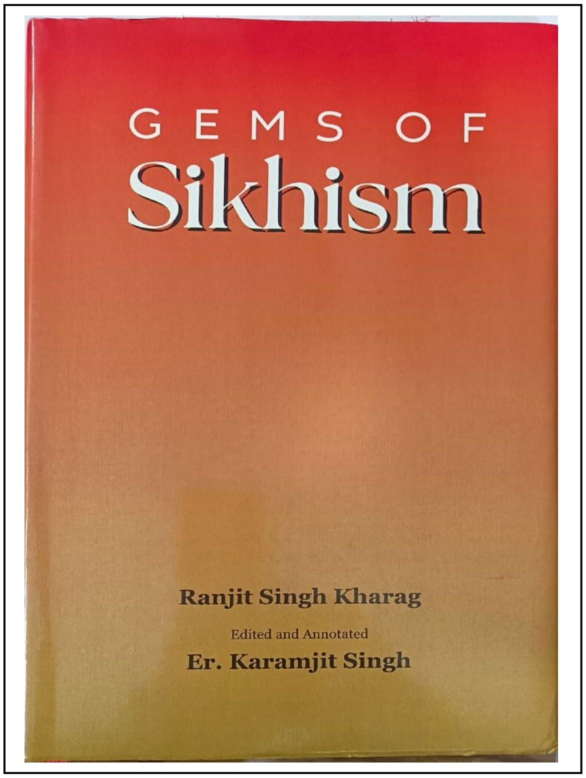

BOOK REVIEW

Title: **GEMS OF SIKHISM**
Author: **Ranjit Singh Kharag**
Edited and Annotated
Er. Karamjit Singh
Published by **Tarlochan Publishers, Chandigarh**
Price: Rs 700 (25 $); First Edition: 2024
Book Review by
Dr. H.S. Virk
Prof. of Eminence (Hon.), SGGS World University, Fatehgarh Sahib.

Ranjit Singh Kharag is not known in academic circles as his writings in English and Punjabi remained unpublished before his death in 1971. Er Karamjit Singh, his devoted son, took up the cudgels to publish his father's manuscripts. Ranjit Singh Kharag never went to a college or a university for higher education. After Matriculation, he went to Lahore in search of a job and in 1932 joined a vernacular paper as a profession. Kharag was a born poet and he wrote 562 poems which have been compiled in three volumes by his son. After a few ups and downs in his life, he was able to find a permanent job in Accountant General Office of Posts and Telegraphs, Shimla in 1945.

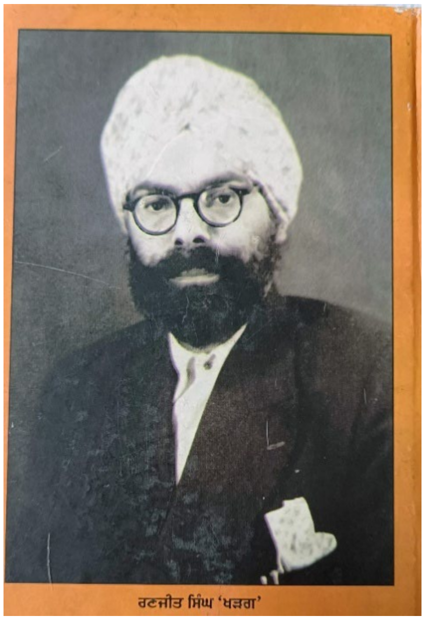

In the introduction about the author, Karamjit Singh, Editor and Annotator of this book, writes about his father: "Having studied Punjabi, Hindi, Urdu, English and Persian, he was very fond of *Sher-o-Shayri* and often quoted couplets of Ghalib, Shakespeare and other favourite poets as per situation. Since his coming to Shimla, he religiously went to Sri Guru Singh Sabha, Cart Road Shimla. His contribution to the Gurdwara Sahib was immense and was appreciated by all. Father was a true humanist and an idealist. But he did not look back, ten years of evolution of mind and his literary pursuit brought him on pedestal of the first line of writers".

Dr Asa Singh Ghuman writes in his Preface: "I have always appreciated the efforts being made by respected Er. Karamjit Singh Ji to compile and edit the valuable writings of his father, Sardar Ranjit Singh Ji Kharag. The present volume is also a rosary or a mosaic of very precious articles, written on various aspects or anecdotes of Sikh history". Asa Singh has appreciated the knowledge of modern historiography found in the writings of Ranjit Singh Kharag. He has reviewed almost all the Chapters of this book and found a stream of Sikh thought flowing uninterrupted in these Chapters.

The book under review has 23 Chapters. Bulk of the Chapters are focussed on Sikh history of the Sikh Gurus and Maharaja Ranjit Singh and his family. In Chapter 1"Warning of History", Kharag displays his knowledge of world history: "History is the fifth Veda according to ancient Indians. In the words of Napoleon, "History is a set of lies agreed upon." He is, however reputed to have proclaimed: 'let my son read and reflect upon history - it is

the only philosophy. Further, he elaborates the role of history: "The history of a country is a great museum. Nor does it only record wars and changes of dynasties of revolutions and rebellions, but also political intellectual, religious, social, economic and industrial development of a people".

All Chapters of this book comprise the articles published by Ranjit Singh Kharag in Spokesman Weekly published in Delhi under the patronage of Sardar Hukam Singh, the Speaker of Lok Sabha. Chapter 2 "A Study in the Life and Thoughts of Bhagat Namdev" is a brilliant exposition of Saint-Poet's life, travels, compositions and revolutionary ideas against untouchability. In addition to Namdev's bani recorded in the Sikh Scripture (Sri Guru Granth Sahib), Kharag found ten other volumes written by Bhagat Namdev. His passing away at village Ghuman in Gurdaspur district of Punjab, establishes his credentials to unite people of Punjab and Marathas of Maharashtra. I find this article as most informative about Bhagat Namdev.

Chapters 3-7 are based on Akal Takhat, battles of Bhangani and Chamkaur, Pir Buddhu Shah, and Banda Singh Bahadur. The author has used all available sources in Sikh literature and history to describe these Chapters. He refers to research work of Dr Ganda Singh, the topmost Sikh historian, in the form of a book published by Punjabi University, Patiala: "Guru Gobind Singh clearly perceived what was yet vital in the youthful ascetic and resumed it with Promethean fire. He availed himself of the psychological moment, dressed him like a Sikh and administered to him the immortal draught, the Amrit of the Khalsa Church. He was given the name of Banda Singh".

Chapter 8 "Great Holocaust of 1762" is better known as "*Vadda Ghallughara"* in Sikh history. The author has quoted twenty different sources, including Persian and English, to enumerate the loss suffered by the Sikhs. It is a rough estimate that half the Sikh population in Punjab was decimated by the marauding army of Ahmad Shah Abdali, when the *Vaheer* (the moving caravan) was attacked at village Kup Rahira in Malerkotla state. All Sikh leaders, including Jassa Singh Ahluwalia, Charhat Singh Sukarchakia, and Jassa Singh Ramgarhia, joined hands in this battle of survival. Sikh leaders fought to protect their women, children and other non-combatants, but lost their most valued Scriptures prepared by Guru Arjun (Aad Guru Granth Sahib) and *Damdami Bir*, prepared by Guru Gobind Singh Jee at Talwandi Sabo.

Chapters 9 and 10 narrate the rise of Khalsa army to conquer Lahore and appoint Jassa Singh Ahluwalia as their King (Padshah). Chapters 11-15 are focussed on Maharaja Ranjit Singh and his victories. The author also gives description of Bhangian Di Tope, Akali Phula Singh and Hari Singh Nalwa, the two great Generals who helped the Maharaja to expand his territories. Hari Singh lost favour of Ranjit Singh as he opposed to his meeting with the British Governor General at Ropar. He was also not in favour of Prince Kharak Singh as successor of Ranjit Singh. Cunnigham, the historian of the Sikhs, records this episode: "That Ranjit Singh was jealous personally, of Hari Singh, or that the servant would have proved a traitor to the living master, is not probable: but Hari Singh was a zealous Sikh and an ambitious man, and Kharak Singh was always full of doubts and apprehensions with respect of his succession and even his safety". The author provides valuable information about Hari Singh Nalwa's family.

Chapter 15 "Coins of Lahore Darbar" is an important Chapter in this book. It is one of the most informative for those who work in the field of numismatics of Sikh coins. The author refers to coins struck by Sardar Jassa Singh Ahluwalia, Maharaja Ranjit Singh, and Baba Ala Singh. The Sikhs conquered Lahore on 17 November 1761 and struck coins in Lahore mint in name of Jassa Singh Ahluwalia, the "*Sultan-ul-Quam*". The coins bore the following Persian inscription:

Sikka zad dar Jahan ba fazle Akal, Mulk-i-Ahmed grift jassa kalal.

It was considered derogatory to the honour of Jassa Singh Ahluwalia. This coin was again struck in the Amritsar mint as a Nanak Shahi coin, with a changed inscription:

Akal Sahai Guru Nanak Ji (in Gurmukhi)
Sar Tegh-i-Nanak az Fazli-i-Fateh-i-
Gobind Singh Shah-i-Shahan Sahib Sikka

zad bar Simo-Zar (in Persian).

When Sikhs conquered Lahore, second time in 1765, they struck a coin, called Gobind Shahi coin, with the following inscription in Persian:

Obverse: *Deg teg 'o fateh nusrat bedrang yafat az Nanak, Guru Gobind Singh*

Reverse: *Zarb Darrul Saltanat Lahore, Sambat 1822, maimanat manus.*

To keep my review in limits, I jump frog to Chapters 18 (Kanwar Nau Nihal Singh) and 20 (Maharaja Dalip Singh). Both these Chapters describe the downfall of Sikh Kingdom of Maharaja Ranjit Singh and its consequences. The details given by the author about the death of Kanwar Nau Nihal Singh, the role of Dogras, the conspiracy of Sandhanwalias, and extradition of Maharaja Dalip Singh to England are full of poignant details. It exposes the chicanery and wickedness of Dogra brothers, who enjoyed unbridled power in the Darbar of Maharaja Ranjit Singh, and the British rulers of India who wanted to usurp the Kingdom of Lahore by hook or by crook. The author writes about the fate of Sikh Kingdom of Lahore: *"Dalip Singh was the youngest and most unlucky son of Maharaja Ranjit Singh, being born of Maharani Jindan at Lahore on September 4, 1838. Though born with a silver spoon yet died a pauper. What an irony of fate that hewas destined to sign the death warrant of the Kingdom of Punjab!"*

Chapter 22 "They fought for Freedom" narrates the story of bravery of Sikhs in the following words: "Sikhs and their cult, over the years has developed into a nation. A large number of patriots right from Sikh Gurus, Sikh generals and Sikh fighters who stood for welfare and uplift of humanity and sacrificed their lives against the tyranny and oppression of Mughals and Britishers". The author goes on to narrate the brief history of Kuka Movement, Babbar Akalis, Ghadar Party, Jallianwala Bagh, Guru Ka Bagh, Quit India Movement, Kartar Singh Sarabha, and Bhagat Singh. Editor Karamjit Singh, in his References and Notes, describes the story of Bhai Maharaj Singh, the first freedom fighter against the British, and his associate Wazir Ram Singh, who was a Minister in the services of Maharani Jindan.

Summing up my review, I can conclude without any bias that the author, Ranjit Singh Kharag, was a topmost historian of Punjab without any formal training in history. How he achieved such a high pedestal as a historian of the Sikhs is beyond my comprehension. I have been a student of science throughout my life but my love for history of Punjab, in general, and the Sikhs, in particular, has been my lifelong pursuit. In my estimation, Ranjit Singh Kharag, created a niche for himself by his dedication and devotion to Sikhi. His references include British historians (Malcolm & Cunnigham), India historians (GC Narang, Sita Ram Kohli, Bawa Prem Singh, and Ganda Singh), and Persian sources at the disposal of author. The editor of this book has provided a list of fourteen books written by his father (Ranjit Singh Kharag) and published by the Editor. Most of these books are published in Punjabi but the present one and another, "Golden Crystals-Essays in Sikh History" are both published in English. I wish the Scholars of History to evaluate the work of Ranjit Singh Kharag, including the Notes of Editor, Er Karamjit Singh. I recommend this book as a window on Sikh History.

Reviewer: Dr. H.S. Virk
Prof. of Eminence (Hon.), SGGS World University, Fatehgarh Sahib

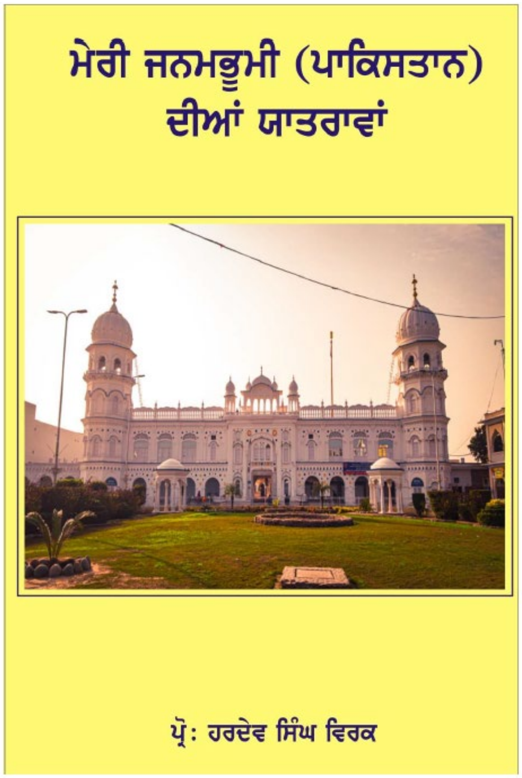

BOOK REVIEW.

Title: **Meri Janambhumi (Pakistan) Dian Yatravan**
(My Travels to My Birthplace – Pakistan)
Author: **Prof. Hardev Singh Virk**
Publisher: **South Asia Research Center of India**
Year of Publication : **2026.**
Price: **Free Online Copy.**
Pages: 51
Reviewed by: : **Dr. Devinder Pal Singh**, **Professor, Arihanta Institute, San Jose, California, USA**

A Physicist's Pilgrimage Across a Divided Punjab.

There is a particular kind of longing that only those displaced by Partition can truly understand: the yearning to return to the soil where one first breathed, where one's roots run deep beneath houses now occupied by strangers, beneath streets that carry different names, beneath a sky that belongs to a different nation. Hardev Singh Virk's *Meri Janambhumi (Pakistan) Diyan Yatravan* is an intimate, deeply personal account of that longing being fulfilled, not once but four times over four decades. Written in Punjabi, the book chronicles the author's journeys to Pakistan in 1981, 1983, 1988, and most recently in 2024, weaving together the threads of personal memory, scientific achievement, cultural observation, and the bittersweet experience of returning to a homeland forever altered by history.

Hardev Singh Virk is not an ordinary travel writer. A professor of physics at Guru Nanak Dev University, Amritsar, he is a man of science who has published nearly fifty books and contributed extensively to physics research across international platforms. That a scientist of his caliber should write with such tenderness and emotional depth about ancestral villages, Sikh shrines, and partition memories speaks to the complexity of identity that the 1947 division of Punjab produced in those who lived through it, or in Virk's case, who were carried through it as a six-year-old child.

The author is candid about his motivations in the preface. Two reasons compelled him to write: the desire to meet his goal of fifty published books, and the requests from friends and readers in his village to share the story of his birthplace. At eighty-four years of age, conscious that his health may not permit further travel, this book reads as both a memoir and a farewell; a final reckoning with the land he left behind as a child.

The account of the first Pakistan visit in 1981 is the most emotionally charged section of the book. Virk had travelled to Nathia Gali in Pakistan's hill station region to attend an international physics summer school organized under the auspices of ICTP (International Centre for Theoretical Physics, Trieste), under the patronage of the Nobel Laureate physicist Professor Abdus Salam. The summer school itself brought together physicists from across Asia and Africa, including Nobel Prize winners, in an intellectually stimulating environment set against the dramatic Himalayan landscape.

But it is the personal detours of the visit that form the narrative's emotional core. Virk's anxiety at crossing the Wagah border, the memory of the 1947 massacres still vivid through his mother's stories, is palpably rendered. His hesitation to step out of his French friend's house in Lahore, the near-paranoid sense that Pakistan was enemy territory, gives way gradually to the discovery of ordinary human warmth. A fellow passenger on the bus who

addresses him as "Sardar ji" and helps him find his way; the residents of Lahore's streets going about their daily lives with an ease that dissolves his fear, these small moments constitute one of the book's central arguments: that the people of divided Punjab, separated by a political line, remain bound by language, culture, and an instinctive sense of kinship.

Author: Dr. H.S. Virk
Prof. of Eminence (Hon.), SGGS World University, Fatehgarh Sahib

The visit to Kamoke, his ancestral town in Gujranwala district, is extraordinarily moving. Walking through the lanes of his childhood neighborhood, recognizing the house where his family lived before the Partition exodus, being embraced by the descendants of Muslim families who remembered his people, Virk is reduced to tears by the widow Mirasan, who had once fed bread to his grandmother when she was left behind alone. The generosity of strangers who are not quite strangers, bound by the old ties of neighborhood, emerges as one of the book's most powerful themes.

The second and third visits carry a dual character: part scientific mission, part emotional homecoming. The 1983 trip to Lahore for an international conference on Renewable Energy, and the 1988 visit for the 14th International Solid State Nuclear Track Detector Conference, both demonstrate how academic diplomacy can occasionally achieve what political diplomacy fails to do: bring people together across hostile borders.

Virk's descriptions of these conferences are rich in detail. He notes with pride that his research group submitted more papers than any other Indian delegation at the 1988 conference, and that an Australian professor was so impressed with his presentation that he offered to publish his research paper - a small but satisfying vindication of cross-border scientific collaboration. He also registers quiet indignation at the exclusion of Indian delegates from the Pakistani Prime Minister's special flight to Swat Valley, arranged for foreign delegates - a pointed reminder that political hostility can intrude even into the most collegial scientific settings.

Baba Guru Nanak International University, Pakistan

The visits to Nankana Sahib, the birthplace of Guru Nanak, carry deep spiritual weight on each trip. Virk describes the gurdwara in its 1981 form, still in its original, unmodernized state. By the time of his 2024 visit, Nankana Sahib had transformed considerably: a new Baba Guru Nanak University had been established there by the Pakistani government, with its architecture echoing the gurdwara's domes. Virk delivers a lecture there on water pollution in Punjab's rivers, a subject that bridges the two nations' shared environmental crisis, and meets Pakistani academics with genuine warmth and scholarly curiosity.

The final and most recent journey, undertaken in December 2024 at the age of eighty-two, is the most expansive section of the book. This time, Virk travels not merely as a scientist attending a conference, but as an old man revisiting his roots, fully aware that this may be his last opportunity to do so. He travels to Kamoke again, to his mother's

birthplace, Mazhiwala in Lyallpur (now Faisalabad) district, to Lahore's historic monuments, and to the birthplace of Bhagat Singh in the village of Banga.

The visit to Mazhiwala is organized with remarkable hospitality by Mushtaq Ahmad Gill, an engineer whose family migrated from the village Nag Kalan in Amritsar district during Partition. Mushtaq's 90-year-old mother still lives in the village. A welcome ceremony is arranged at the local school, where girls shower him with rose petals, the first such reception of his life, he notes with touching humility. A tree is planted in the school compound bearing the names of Virk and his mother. The old peepal tree in the gurdwara courtyard, under which Mushtaq himself had received his primary education, still stands.

Bhagat Singh Museum, Banga, Pakistan

The visit to the Bhagat Singh museum in village Banga, maintained entirely through the private efforts of Chaudhri Saqib Ali Virk (a Muslim who shares Virk's clan name), is a remarkable moment of shared historical pride. The walls of the house display photographs of Bhagat Singh and his companions, and the berry hedge grown by Bhagat Singh himself is preserved. That a Muslim Pakistani family should devote itself to honoring a Sikh revolutionary martyr speaks eloquently to the tangled, inseparable histories of the two Punjabs.

Throughout all four journeys, Virk consistently challenges the media-driven narrative of Pakistan as an enemy nation. He observes that ordinary Pakistanis are welcoming, hospitable, and nostalgic for the pre-Partition bonds across communities. He notes, with some sadness, the visible spread of religious conservatism in Lahore, women in burqas even in universities, and reflects on how political Islam has constrained social life in ways that seem alien to the shared Punjabi culture he remembers. He is equally critical of India's border signage at Wagah, which reads "First Line of Defense" rather than "Welcome to India," a piece of state-sponsored hostility he finds petty and counterproductive.

His vision throughout is of two Punjabs that must find their way back to each other, not through political resolution alone, but through cultural exchange, trade, academic collaboration, and the simple human act of remembering that one's neighbor across the border was once one's neighbor down the street.

Meri Janambhumi (Pakistan) Diyan Yatravan is a book that belongs to a rare and precious genre: the Partition memoir that refuses bitterness. Hardev Singh Virk writes with the clarity of a scientist, the tenderness of a son, and the hope of a man who has lived long enough to know that hatred is a choice, not a destiny. This book deserves a wide readership in both Punjabs, and an English translation would extend its reach far beyond the Punjabi-speaking world. It is, ultimately, not just a travelogue but a testament, to the endurance of human connection across the most artificial of borders.

Reviewer: Dr. Devinder Pal Singh, Professor, Arihanta Institute, San Jose, California, USA

N E W B O O K S

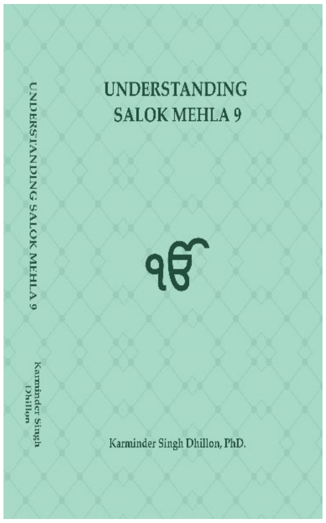

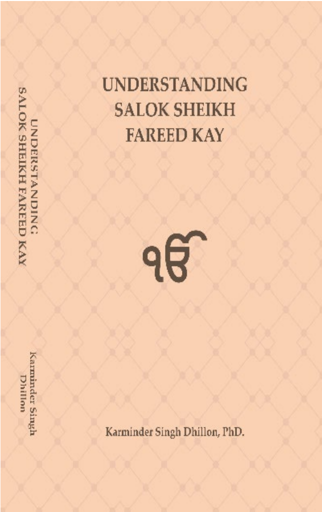

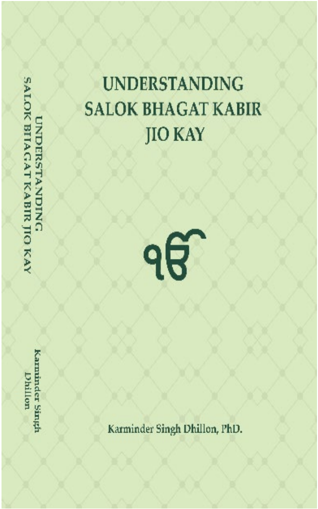

N E W B O O K S

Must Have in Every Sikh Home

Each Book Contains Essays on:

The Methodology Used.

Historical Background of the Banis

The Composition of the Bani

And More ….

Order Online From

https://sikhivicharforum.org/store/

Enquiry: dhillon99@gmail.com

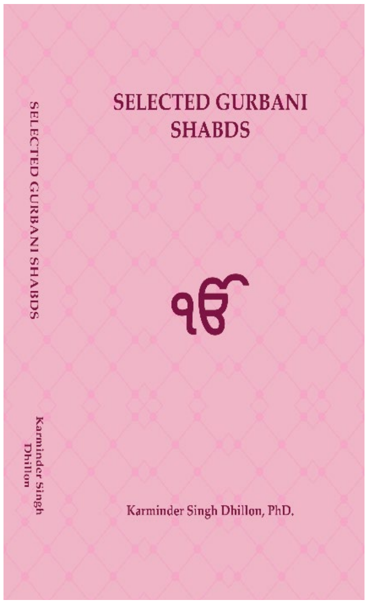

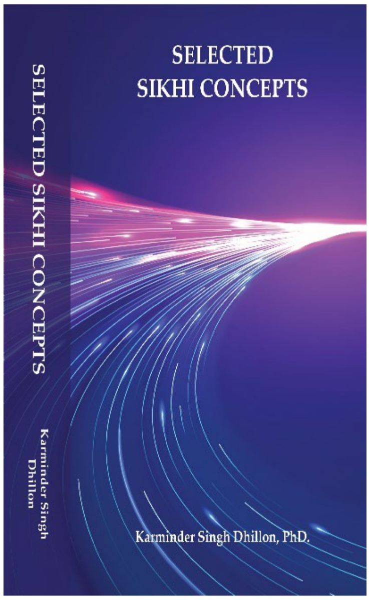

Understanding Salok Mehla 9. Hardcover. 112 pages.

Understanding Salok Sheikh Fareed Kay. Hardcover. 164 pages.

Understanding Salok Bhagat Kabir Jio Kay. Hardcover. 272 pages.

Selected Gurbani Shabds. Hardcover. 522 pages.

Selected Sikhi Concepts. Hardcover. 315 pages.

Note to Contributors

The Sikh Bulletin invites articles on matters relating to *Sikhi*. Essays that adopt CRITICAL approaches towards Sikh matters and issues are given priority for publication. Articles devoted towards exploring the messages of Gurbani as contained within the Aad Guru Granth Sahib (AGGS) are particularly welcome.

Manuscripts must be in English or Gurmukhi and must begin with a title page that includes the names, e-mail addresses, and affiliations of all authors. References must be properly cited.

Manuscripts need to be submitted online to editor@sikhbulletin.com or dhillon99@gmail.com and must be in Microsoft Word (.doc). The preffered font for English characters is Calibri font size 11. Gurbani and Gurmukhi characters must be in Unicode (Nirmla UI).

The maximum length for each article in a regular issue is 5,000 words.

Note on Use of Gurbani Verses and Translations by Authors

When quoting Gurbani in their articles, authors are required to provide the Gurmukhi version of the full verse and a romanised version. Mention musts be made of the page where it is to be found in the AGGS. In line with the aspirations of *The Sikh Bulletin*, authors must provide translations of Gurbani verses that break from the mould of vedantic, yogic and literal slants prevalent in orthrodox translations. Articles relying solely on Gurbani translations as provided by Sant Singh Khalsa MD's English Translation will NOT be published.

Note to Readers

The Sikh Bulletin is published in electronic format and is being sent to readers whose e-mail addresses are in our distribution list. Please feel free to forward this issue to your contacts. Alternatively, you may provide us the e-mail addresses of friends and family who would like to receive The Sikh Bulletin regularly.

The Sikh Bulletin (including past issues) may be accessed at www.sikhbulletin.com. More recent issues can also be accessed at www.sikhivicharforum.org. Archived copies of the Sikh Bulletin can be retrieved here: https://archive.org/details/sikh-bulletin.

The views expressed by authors are their own. Please send feedback at editor@sikhbulletin.com

Thank you for your continued support of The Sikh Bulletin. *Editor*.

One of the most tragic things I know about human nature is that all of us tend to put off living. We are all dreaming of some magical rose garden over the horizon instead of enjoying the roses that are blooming outside our windows today.

Dale Carnegie, American Writer (1811 – 1955)